नं० ४९५१

नाम - सिद्धान्त संहिता सार समुच्चयः

कर्त्ता - सूर्यदैवज्ञः ज्ञानराजपुत्रः

पत्र संख्या - २० पत्राणि सं० १९२५

विषयः - ज्योतिषम्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सिद्धांतसंहितासारसमुच्चयः

४९४१

4941

Introduction = 2

F. = 20 + 2 = 22

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

[illegible]

𑆤𑆴𑆫𑇀𑆩𑆴𑆠𑆩𑇀 𑇑 𑇆

सिद्धान्तसारसूचीपत्रम्

पत्र	श्लो	पंक्ति	
१	१	१	मङ्गलाचरणकथनम्
१	२	२	ग्रन्थकर्त्ता सिद्धान्तसारं वक्ष्ये इतिकथनम्
१	४	४	सौरादिपंचमासवर्णनम्
१	१	७	अथसौरमाननिरूपणम्
२	३८	१	अथछायार्कसाधनम्
२	५१	१४	इतिसौरमानम्

प	श्लो	पं	
२	५२	१४	अथचंद्रमानवर्णनम्
३	६८	११	इतिचन्द्रमानम्
३	१८	११	अथसावनमासवर्णनम्
४	५८	७	अथपितृमानम्
५	१७	७	इतिवसंतः।४२६ अथशिशिरर्तुवर्णनम्
५	१८	७	अथग्रीष्मनिरूपणम्
५	१	१	अथवर्षर्तुनिरूपणम्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प	श्लो	पं	सिद्धान्तसारसूचीपत्रम्
५	१	७	शरदृतोः निर्माणम्
५	१	१४	अथ हेमन्तऋतुनिर्माणम्
६	१	६	अथ घनप्रकरणप्रारम्भः
६	९	११	अथाभ्रमतम्
६	२४	८	अथ विद्युत्पत्तिः
६	२९	११	अथेन्द्रधनुरुत्पत्तिः
७	२९	४	अथ देशभेदेन वर्षणोहेतुः

प	श्लो	पं	
७	[illegible]	११	अथ परजसंहतिहेतुकथनम्
७	५२	१२	अथ पवनस्थारामः
७	१	६	अथ ग्रहसंख्यानेसहस्थितिक्रमकथनम्
९	१	५	अथ ग्रहसंख्यानवर्णनम्
१०	१	१४	अथ मेघमतनिर्माणम्
१२	६३	६	अथ राशिसंज्ञाकथनम्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प	श्लो	पं	सिद्धान्तसारसूचीपत्रम्
१२	६३	७	अथ ग्रहसंज्ञा
१२	१	३	अथ ग्रहदर्लसंस्थाननिर्माणम्
१४	३९	६	अथोत्क्रमज्या
१६	२२	२	अथ ग्रहणविचारः
१६	१	७	अथ राहुविचारः
१७	१	८	अथ ज्योतिषशास्त्रस्याम्नायसरलत्वं दृश्यते

प	श्लो	पं	
१७		१४	अथ त्रिंशद्योजनानीत्यत्राह
१८		४	अथ दक्षिणोत्तरगत्योः प्रमाणमाह
१८		५	अथ दयमासानंतरं द्वितीयोधिमासो भवतीत्यत्राह
१९		१	अथ ज्योतिःशास्त्रपुराणयोर्विरोधपरिहारो निरूप्यते
१९		६	अथाकारविपत्तिपत्रोत्
१९		१२	अथ समुद्रद्वीपसंस्थाननिर्माणम्

सिद्धान्तसारस्य सूचीपत्रं समाप्तम्

शुभम्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तत्र वला ७

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ कालो ब्रह्मादिमानेन नवभिर्विरचितं मीयते येन पुंसा त्वारी ह्रोणाक्षकाद्यैरिव विपुलतरः संहृतो धान्यराशिः आद्यंतमध्यावि
हीनः प्रकृतियुतिवशात्सर्वसंदेहशांत्यै वंदे तं वेदवेद्यं गुरुतरपरात्मानमानंदकंदं १ दिक्प्रांतविश्रांतयशःप्रसारः श्रीज्ञानराजो गणको
त्तमोभूत् तदात्मजः पंडितसूर्यसूरिर्विवीम्यहं किंचिदपूर्वमस्य २ सर्वेषामिह मानानां कालोऽर्कविशेषतः सिद्धांतसंहितासारसमुच्चयमहं ब्रु
वे ३ सौरमैंदवमार्क्षं तद्दैवं च सावनं पैत्रं च मानुषं ब्राह्मं मितिमानानि वै नव ४ सौरसावनचांद्रार्क्षाणि नादैवं एवमेव च स्वतंत्राणीह माना
नि तदधीनापरस्थितिः ५ ब्राह्मं दैवं तु सौरेण पैत्रं मानं तु चांद्रतः नक्षत्रवर्षातिमानैः प्रयामिर्भु विज्ञायते ६ युगवर्षायनर्तूनां स्पष्टा
दृष्टं दिवात् मासाश्च तिथयो ज्ञेयाः क्रमा‍त्‍चांद्रमानतः ७ सावनाद्दयनक्तनाडिकादिकमिष्यते बार्हस्पत्येन मानेन प्रभवाद्युपनिर्णयः ८
सूर्यसिद्धांते चतुर्भिर्व्यवहारोऽत्र सौरचांद्रार्क्षसावनैः बार्हस्पत्येन षष्ठ्यब्दं ज्ञेयं नान्यैस्तु नित्यशः ९ अथ सौरमाननिरूपणं सौरं वर्षं रवेः सर्वरा
शिभोगावधिस्मृतं तत्रस्थः क्रदिनान्यष्टेशरागाग्निमितान्यथ १० तिथयः कुगुणा हि दिग्साङ्घ्रि तन्नाडिकादिकं ३६५ १५ ३१ ३२ ३० ८ ग्रस्ता
र्कभागसत्न्मासः संक्रांतेरंतरात्मकः अयने मृगकर्क्यादि हेतोदक्याम्यसंज्ञके ११ विषुवे मेषतुलयोः शेषे षष्ट्यस्तु कथ्यते द्विनतोषडशीत्याख्यस्थिर
भेद्वहेः पदे अयनंमानुगातितः प्रत्यतेणोपलस्पते पश्मापवित्राराशिः पश्मापद्यंतिदिने १२ मृगादावयकर्कादौ तदेवमत्ययाद्भवेत् दिनरात्रोः
समत्वेन विषुवं चाभिधीयते प्राचीदिक्गते केत तथा मत्तमुपलभ्यते तुलादिषडशीत्यंशोः षडशीतिमुखं दिने १४ तत्तत्तष्टमयेवसाद्विस्वभावेषु राशि
षु षड्विंशे धनुषो भागे द्वाविंशे तिमिषस्य च १५ मिथुनाष्टादशे भागे कन्यायास्तु चतुर्दशे ततः शेषाणि कन्याया यान्यहानि तु षोडश १६ षडशी
तिमुखं नाम तत्स्यदेवत्रसकीर्तने स्थिरविष्णुपदे चैतन्नामभिः स्थिरभं स्मृतं १७ उदयादेरस्तगिरेः शृंगाणांत्रितयस्थयक्ष मध्यसंस्थो परिष्टे
कैर्विषुवं नान्यमन्यतः १८ प्राचीयाम्यः येन विसोः पदे च विषुवेतरा सौम्ये च षडशीत्याख्ये ... नतफलं स्मृतं १९ ॥ उत्तरायणका
लो हि देवैः शुभपत्तनः स्मृतः यावदर्कोऽनकर्कादिस्थो ... २० सौम्यात्वमयतिंमापूर्यावत्मकरादिगः २१ तावद्याम्याय

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ले=४

नेनस्याग्राकाग्राद्योन्नमेचते २१ क्रान्तवोग्रे निरूप्यंते पृथक्तत्कारणेनतु अयायनेंशावस्थेते मोरमाने न भूमितेः २२ चलनांक्रांतिवृत्तस्याव
लितं चायनं विदुः तत्प्रतिप्रतिभयागणे कैरत्र भूयते २३ मीनागतेः कैश्चिदेकांसलिलैर्निरपेक्षधीः प्रत्यहं तापशीतेन ग्रुराग्रपरिग्रहणा।
त. २४ दिनरात्र्योर्यत्रदिने समत्वमुपलक्षणे तत्रमेषे तुलायां वा निरंशाः सविता भवेत् २५ अथतद्दिवसे कुर्याद्युगणे तस्य स्फुटं रविं २५ त
योर्यदंतरं तेस्युरयनांशाः परिस्फुटाः २६ कर्कटीनाशांतिथ्यागे ६.५५ अनांशाश्चादिकं फलं स्पष्टायनग्रहस्तस्य क्रांत्यंशाश्चायनांशकाः ९०
एकैकलिप्तात्प्रत्यब्दं वृद्धिर्भिन्ने २७ लवावपि मतावस्यमना तेषाचांवृद्धिरासप्तविंशतिः २८ अंशसंख्यातततोनेयः प्राक्प्रत्यक्चलनात्मकः
सूर्यसिद्धांते त्रिंशत्कृत्वो युगे भानां चक्रं प्राक्परिलंबते तद्गुणाद्भूदिनैर्भक्ताद्युगणाद्यदवाप्यते २९ तद्दोस्त्रिघ्ना दशाप्तांशा विज्ञेया अय
नाभिधाः तत्संस्कृताद्ग्रहात्क्रांतिच्छायाचरदलादिकं तस्यटीकायां एकस्मिन्युगे चक्रस्य प्राक्चलनानि ३०० प्राक्चलनमिति क्षितिज
स्थानात्भचक्रस्याथ्येलंबनं प्रत्यक्चलनेन विना द्वितीयस्य प्राक्चलनस्यासंभवात् प्रत्यक्चलनान्यपि तावंत्येव प्रत्यक्चलनं नाम क्षिति
ज स्थानादूर्ध्वचलनं युगगणात्प्रत्यक्चलनं संख्यायां गुणितात् भूसावनदिवसैर्लब्धप्राक्चलनपर्ययाः वर्तमानचलनात् क्षितिजस्थानपर्यंतं तेच
लांशाः शाकल्यसंहितायां प्रत्यहं यातियाम्योदग्गमनेविहितेपियत् तत्पश्चाद्वलितं चक्रमुपचारोयमिसापि ३० तत्पश्चान्मेषादिवक्रांतिभ्रंस
गादर्द्धिदृग्गत्वाः ततोन्यथाथप्रत्यहं किंचिद्विकिंचिद्भ्रमत्यपि ३१ इत्येतदेकं प्राक्चलनं युगे तानि चयत्र्ट्शांत युक्तायनग्रहस्तस्मिन् तुलादौ
प्राक्चलं भवेत् ३२ यदातद्वृहद्वक्रस्मिन्मेषादौ प्राक्चलं भवेत् अयनांशास्तद्वशात् सिद्धाः संतोदशाष्टताः ३३ प्राक्पश्चाद्वलनं चक्र
स्येति मुनेतयः वलांशसंस्कृतस्तस्य ग्रहस्य स्फुटग्रहः ३४ चलसंस्कृतात्तिग्मांशोः संक्रमो यः स संक्रमः नान्यो न्यत्र च तत्तद्ग्रेनेति तत्क्रां
तिकलया ३५ सिद्धांतसारे अयनांशास्तेनोक्ताः छायार्कस्फुटसूर्ययोः अंतरं तद्धनम्रणमयानयोमेणापमात् ३६ प्राक्चक्रं चलितंत्र्यू

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नेत्राद्यर्कोत्थकरणागते भ्रमस्थं शेषयोरु[illegible]पात्पचैव तत्याधिके ४० अथ पक्षाद्यर्कसाधनं स्वात्मार्कनतभागानां दिक्साम्ये तरमन्यथा। दिग्भेदे पक्र
मः प्रोक्तस्तस्य न्याज्ज्यया हता परमापक्रमज्या ४३ ४० मासादिमेषादिको रविः कर्कादौ प्रोक्तभगणान्मन्यथा रोक्षर्कः स्फुटो भवेत् ४८ भुजाल्पमनेतु
उत्तरतो याम्यदिशो याम्यातस्तत्तनुसौम्यदिग्भागे परिसरतोगगनसदं चलनं किंचिद्वेदपमे ४९ विषुवदपक्रममण्डलसंपाते प्राग्विमेषादिः । प्रा
ग्वातलादिरनयोरपक्रमांशसंभवः प्रोक्तः ५० राशित्रयान्तरेस्मात्कर्कादिरनुक्रमान्मृगादिश्च तत्र च परमाक्रान्तिर्जिनभागमितायतश्चैव ५१ निर्दि
ष्टोऽयनसंधिश्चलनं तत्रैव संभवति प्रत्यब्दे मेकलिमाधिकलाष्टकं संयुता भवति ५२ कल्पेनखाग्नाः स्फुर्गोरससर्गोकचंद्रमिताः ४९ ६ ६
६ ६ ५ स तत्तं पक्रमवृत्ते भ्रमतिरविस्तेन तत्क्रान्तेः ५३ चलतमभियद्गमभूदिनरवचरापक्रमाणां च तदधीनसिद्धिकाला न्युदयान्तरेच
रोदयादीनां ५४ सिद्धिश्चलनयुतान्त्याने निचंसक्रमादीनां वयमेतत्सर्वमयप्रश्नोत्तरपूर्वकं ब्रूमः ५५ संपाते प्रमनाडिकावलययोर्मेषा
दिरासीत्पुरायः संप्रत्ययनांशकैः सचलितः शाक्तेनतेरन्वितान् ५६ भानोर्लग्नचरापमादिविहितं पूर्वैर्विधिभिः प्रसयादेतन्मेषतुलादिरात्रिदि
नयोः साम्योपलंभात्त्विदं ५७ वेदिछंविषुवोपलब्धिजनकात्मेषादितः स्वादिनै सिंशद्विश्वभादिरस्फुटस्ताववृद्धिरन्वस च खेटानां भगणादि
रप्यविकलं तस्मादियालोच्यतां चेदस्तामिदमेव तर्हि गगने सर्वादिखेचारिणां ५८ नृतत्रानगतागतेनर्हि भवेत्किं त्वयतत्तारकारूपापेक्षया शकैरथवगे
गेहोद्भवसंश्रयेसति नस्याज्जातकभाषितफलमिदं वाणोचरोक्तं च नक्षत्रस्मात्कागतिरत्रचेष्ट्रगणाकास्ततत्सुगालोच्यतां ५९ वायोर्वासवलानाद्दृष्टवशात्किं
चेष्वरेच्छावशान्नित्यप्राणपवत्रचक्रचलनेयत्याक्रानस्यात्ततः तस्यारंभविरामकौ च भवतोयत्रास्पदेमध्यगेतत्रास्ते भगणावधिर्हि विसरं तं नसाबलादेर
नः ६० भाक्रच्चाद्यलंदियद्यपि भवेज्ज्ञानं युगादिस्थितामेवादे न च लेन्नयापि भगणारंभोनभो वासिनां स्वक्षाराशिमपि स्थितं दिविचरो वक्रोतिचा
रोथवा दृष्टाग्रस्थिनराशिणोपि न भजेत्किं मौलराशेः फलं ६१ इति सौरमाने द्वादशोदशी विधिर्मासः सव स्वर्येद्वसंगमः नयोर्विश्लेषसमये ग्रमो मासउदाहृतः ६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

भवेत्

२८।१२।२२=२ मास=१

रामस्तत्पलान्यथ पंचाशत्तन्मितिः प्रोक्ता २८।१२।५० सोल्पः सूर्यस्यमानतः २ तेवर्षेद्वादशैवस्युरेग्रेयद्दृश्यते ग्रामेयसंक्रमंतस्यात् २४
धिमासस्यशेषकं ३ उत्पद्यतेधिमासोतः सौरचान्द्रान्तरेणनः द्वाविंशतिदिनोपेतवत्समासाधिकेनेनच ४ न्यूर्यद्वयेनभवतिमासः संक्रान्तिवर्जि
तः एतत्कालान्तरेणैवतयोर्मासस्यशीतगोः अतः पातिस्मार्केतमासेवारद्वयं "एकस्यामेवसंक्रान्तौभवेद्दर्शद्वयंतदा ६ अधिकोमास
स्मृ स्तुक्तः सोपिचान्द्रोभिधीयते पाविधंचान्द्रमासानामर्कसंक्रमनतः स्मृतं ७ तद्वियोगादप्युद्दवेत्सदैकमेसुजायते कदाचिदर्कमासा
न्तचान्द्रोमासोऽधिकोभवेत् तदानन्दतः पातिस्यात्सवितुः संक्रमद्वयं यदार्कभुक्तिरधिकातन्मासोल्पस्तदाभवेत् ९ तस्मात्सकारन्तो
मासैस्त्रिभिर्द्वावधिमासकैः तत्रपूर्वस्तुसंसर्पोमलमासस्तथापरः १० अंहस्पतिः स्यात्क्षयाख्यः स्यादितिस्मृतिविदोविदुः तेषामेदेवमा
सानांचेत्याख्यासतामता ११ शकाब्दायावर्त्तचित्रास्याद्वेत्रष्यैद्रउयोगतः तद्दिग्गाद्वादिश्यौगाद्देशाख्यायाः प्रकीर्त्तिताः १२ अथशुक्ल
प्रतिपदिप्रद्योतनविशेषयोः विप्रेषेद्वादशाशास्स्युस्तदेकगणामता १३ द्विगुणंतद्वितीयायांत्रिगुणंस्यात्तृतीयके एवंराकावसानेतु २०
तत्पंचदशसंगुणं १४ खगजेंडलवैः १८० संख्यमयत्क्रस्याख्यपक्षके तस्मादेकादिगुणितंहीयतेशशिवासरं १५ एवंदर्शावसानेततं
तरेरविचंद्रयोः एकाद्विमादयस्ताः स्युस्तिथयः प्रतिपन्मुखाः १६ यद्वैकैककलावृद्धितयाभ्यांवेदमंडले त्रयंपंतेतिथयस्तासम्प्रश्रम
ध्यायमाः क्रमात् ९ वृद्धिहृद्वित्तयाभ्यांतफलेस्यात्तांशुभाशुभे अथसावनमानेतक्रमेणप्रतिपद्यमे १८ अंतेचेमानं उदयादुदयंभा २१
नोर्याचनत्स्यावनंदिनंतेस्त्रिंशद्विस्तुतन्मासस्तैरर्कैर्वर्षमीरितं १९ सूर्योदयः सावनेनातिथ्यतस्याऽऽरूमानतः स्पनाद्धेशषंतन्मध्येप्रति
मासंततंतंमितिः २० नाडीकादशा २१ द्विपलेरधिकवृद्धिदिनपंचकं नाड्याष्टपनाविंशत्युद्धाविंशतिपलैर्युताः २१।५।४८।२२ एवंवत्सःषष्टि
दिनैर्द्दिनमेकावमाभिधं वर्षेऽवमानितानिस्युर्याश्चतःस्युस्तिथिलयाः २२ चान्द्रसावनयोर्मध्येचमशेषस्यसंस्थितिः अथसावनमानेनवा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्मराः संप्रकीर्त्तिताः २३ नेचार्कोदययोरेवं मेन्तरेणासमाः स्मृताः अतेषुघां कुमं वदेग्रहकलावशादहं २४ सूर्यचंद्रो घकराशी शौतस्माद्य
३ थममाद्दतो तद्वपर्युपरिस्थानां ग्रहाणामग्रतः स्थिति २५ सार्द्धद्विनाडिकाहोरातद्वशादेव कल्पिता वारान्यष्टस्य षष्ठस्य तूर्यं पदष्टमितो।
दितः २६ अग्रंतच मृडंतच सोम्यपापत्वमागमात् चरत्वं च स्थिरत्वं च सर्वगत्या प्रकल्पितं २७ ननु सावनमानेन पदिवारा विनिर्दिष्टे तर्हिवा
रप्रवृत्तेस्त मृषास्माभरिकल्पना उदयाडुदयाद्वारकल्पना प्रोक्तकर्मसु विशेषविषये वारप्रवृत्तिः कल्पिता बुधैः सूत्मनतत्रवक्ष्यामि।
वासरोपि प्रकल्पितः ग्रथनत्वमानेन सवासनमुदीर्यते ३० दासप्रभृतिताराणामुदयादुदयावधिः घटीषष्टिर्भवेत्तस्याः षष्ट्यंशोच
टिका स्मृता येद्वेकेवगतिस्तेषां पश्चात्प्रवहवायुनः विषुवद्वृत्तसंबंधाद्घटिकानां परिस्थितिः ३१ नाडीवृत्तमनत्तस्य संज्ञा मूर्त्तुमं[illegible]
यः तद्वृत्तप्रपंचप्राणेन कलिका समुदेति हि ३३ दशगर्वक्षरः प्राणाः प्राणा षड्भिर्विनाडिका विनाड्या षट्कला नाड्या कलाषष्टिः शान
त्रयं ३४ युगत्रच कालिमाः स्मृतानाडयादिकाद्विभात् कांतिवृत्तस्यतिर्यकृतादत्र नेताहृशी स्थितिः ३५ नाक्षत्रघटिकाषष्टिरहोरात्रं तस्या
त्यकं सप्तविंशतिभिस्तैस्तमासो नाक्षत्र ईरितः ३६ आकाशस्थितताराणामाकारस्तु यथेप्सितः। तथैव नामानि ईशास्तदीशाः श्रुतिबोधिताः
तदेवदिननत्रयं खंडेशां सहोदितं ततो ग्रहउमिश्रं[illegible] सत्वापि पद्यशात्स्मृत ३७ देवमानमथ ब्रूमः सर्वभ्रमप्रकाशकं सूर्योदयः स्या
न्मेषादौ मिथुनान्ते दिनार्द्धकं ३९ कन्यान्तेस्तमयस्तेषां मृगादौ मध्यरात्रकं अहः षण्मासतुल्यं स्यात्तावती च निशा स्मृता ४० सौरवर्षमितं
तेषां द्युनिशापरिकीर्तितं ४१ [illegible]रामैः ३९ सौरवर्षैस्तथा वर्षं निगद्यते पश्यंति पूर्वषद्कः कं न पश्यन्त्यपरे च ते ४२ तिर्यग्गा[illegible]
ते भास्करे नोपरिस्थित तेषां नवति[illegible]शाः [illegible] संमिताः ४३ प्राच्यादि[illegible]स्तनतेषामिति केनच सर्वेषां ह्रीपवर्षाणाय
तस्ते चान्तरस्थिताः अथ युजेवप्रवक्ष्यामि मानस्याष्टोपपत्तितः मध्यगत्या गुरोरेकं वर्षं संवत्सरो विदुः ४५ तेषां षष्टिस्तु षष्ट्याब्द तदादिः प्रभवा
द्भूतः ४६ माघमासि घनिष्ठायाः प्रथमस्थो स्थितो गुरुः ४७ उदयं यात्यस्तमितः प्रभवादिस्तदादितः गुरुर्हि दशभिर्वर्षैः क्रमेकमस्तये ३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त नावद्भिरर्कसंख्यानि १२ चक्राण्यर्कः प्रपूरयेत् अतः कल्यार्कचक्राणां द्वादशांशः १५०००० मितैर्गुरोः ५१ चक्रैर्भावोयुगे तस्मात् कल्पचक्र
मितैर्गुरोः ३९ ५२ २४ अर्कचक्रार्कभागस्यचानेयद्भवेदिह वर्तहिद्विचतः साब्धि ५२ २४ ततस्तेनानुपातनः एकवर्षान्तरे साध्यं तद्दिनानां च
तद्द्वय ५१ षट्त्रिंशतिपलोपेतानाड्यो विंशतिमितास्ततः ५।१३।२८ सार्द्धा क्रान्तिदिनोपेतमासद्वयसमन्विते ५२ पंचाशीतितमे वर्षे तेक वर्षाधि
कं भवेत् ८५।२१।२।३० गुरोर्मानेसौरमानादधिकं स्यात् युवतः ५३ वर्षं यदन्तरं ज्ञानं मानयोः सौरजैवयोः तस्य द्वादशमो भागः प्रतिमासमन्तर
१ ५३ अथ चैत्रादिकोत्पन्नो मासो गतो भाज्यभाजको अपवर्त्यान्य दृढीकृत्वा शकाद्ब्रातसमानयेत् ५४ शाकः पृथक् कृतः रुद्रगुणो द्विसूर्यकरयु
कृततः नागाग्न्येक ५।३० पतेल्लब्धेनान्वितो इन्दुषष्टिफलं ५५ शेषप्रभवमुख्यो ज्ञेयो माघादिः स भवेदिह शाको केयुक्यष्टिफलतः शे।
षे चैत्रादिनः शाकः ५० अथ पितृमाने अग्निष्वात्तादयः पितरः शशिपृष्ठे वसन्ति हि शशिमासमिते तेषामहोरात्रं प्रकीर्तितं अमान्तं दिवा
नाडीस्यात् पौर्णिमान्ते निशादलं कृष्णाष्टमीदले प्रोक्तस्तेषां सूर्योदयो बुधैः १ शुक्लाष्टमीदलेनूनं भानोरस्तमयो भवेत् खगुणो शक्राद्व।
मासैस्तैस्तेषामासो दाहृतः २ तेर्द्वादशमितैर्वर्षमितिस्मृतिविदो विदुः सदे पादयुता भूमौ ब्राह्ममानं सवासरं ४ चत्वार्युः सहस्राणि
वर्षाणां तत्कृतं युगं तद्दशांशमिता सन्ध्यासन्ध्यांशश्च तथाविधः ५ एकेकोन सहस्राणि त्रेतादिषु यथाक्रमं देवान्यतानि वर्षाणि योग
नाम १८० गुणानि वह सूर्मानुषाणि वर्षाणि तत्सन्ध्यासन्ध्यकांशको तदर्कभागसंख्यौ लक्षाद्या गायुगसंमितिः २ १ महायुगस्यचरणास्त्र
डो नाः पूः कृतादयः कलिसंज्ञस्तु तुर्यांघ्रिः सहस्रवारनाब्धयः ८।४३२००० ६ एकादितिचतांनि ज्ञात्वा भ्यः पूर्वचरणास्त्रयः तेषां योगयुगं
प्रोक्तं दशाघ्नकलिसम्मितं ७ तत्सहस्रं दिनं सर्वं तत्तावत्येव विभावरी कल्पद्वयमहोरात्रं तैर्मासः खगुणो भवेत् १० तेरर्कसंमितैर्वर्षं यत्र
तेषां शतं भवेत् तदायुर्ब्रह्मणः प्रोक्तं स महाकल्प ईरितः ११ अस्योपपत्तिरस्माभिः सन्निद्धान्तशिरोमणेः टीकायां सम्यगुदिता स्वकृता
यांश्चवासना १२ वदामि एवं नारेनो तानिनकलायुगब्रह्मदिनोपपत्तिं तत्रापि सूर्योद्दमिमा गुरुज्ञाः पश्यन्तपूर्वागममहार्दवेत्री १३ अ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४

केंद्रमध्यगतिमध्य ३।८ ह्रतात्तभूमेर्व्यासार्द्धयोजनमिति॥ ०।१३५ पालंबनस्य लिप्तोह्रतादिनगतेःखगयोजनाप्त ११ ०।५।५५ निघ्नःसक
लकुदिनैस्त्रभवेत्स्वकक्षा १४ वृषोत्सकुदिने ३९।५।५।३।२।० गुणाप्रायुगतियोजनात्मिकासार्द्धीकृतकेंद्रदेवाविप्र ५३।१।४।४०।३० मितावर्षेगाति
भवेत् १५ तद्भक्ताकाशकक्षातोलब्धंब्रह्मदिनंभवेत् युगंतस्यसहस्रांशाइतिसर्वंसमंजसं १९ ग्रंथोक्तप्रमेयसंग्रहश्लोकस्त्र १० भूव्यासार्द्धं ४९
०।३५ तिथ्यंघ्रमभवतिदिनगतेर्योजनाप्यग्रहाणांनैगुण्यासौरवर्षादितिदिवसमितैःसैवस्वरस्वकक्षा तद्भक्ताकाशकक्षाफलमिहभगणाः॥
स्वपेषुकेंद्रजानांमदेभ्यास्तकुचकक्षापरिभवतिसदामानतोविश्वमध्ये महाकालःस्वयंस्वपौर्वेशतःसर्वविजयी अव्यतिष्ठितिसंहारीत्रिलो।
काविस्फारान्विभुः २ वर्षायनर्तुमासानुपक्षाहोरात्रियामतः मुहूर्तघटिकामानाःकाष्ठाणुःपरमाणुतः हिमपटलच्छन्नरयालीनामीनावि
हंगमामनुज्ञाः १० हेमागजाम्बमहिषाःसैवेवलशालिनोजीवाः गोजाघमृगविहंगमविचित्रगर्भोद्भवाम्बपुनः ९ अंकुरपत्रफलानांविह
तीःसुभद्रामताःशिशिरे तत्रादानविसर्गौतुल्यौवलिनौनतःद्वयापिकक्षा ४ तत्क्षणेप्रावृर्धादक्षामल्पवन्तोभवति स्निग्धाम्ललवणमधुराः
शिशिरेप्रोक्तारसावलिनः २१ व्यायामोबलदेहंतंकामंसेवेतकामतस्तत्र दक्षिण्यासद्योगाद्दृष्टलघूद्दिसामान्यमप्यत्र २२ पूर्वोत्तरवसानेप्रारंभे।
घ वांग्रीष्मर्तौःस्तुतसंधिर्विज्ञेयस्तस्मानेसमसप्ताहाः मनुमितदिनानितेषुचपूर्वापरमिश्रितंलक्ष्म यस्माध्यंयत्रैतेनंस्यैनैवतत्कार्यं शीतस्तोशी
तभेरादतिनरश्रीराविचस्तरवः तत्रसमीरःप्रविशन्नुजनयतिनवपल्लवानभितः तस्मादस्यपुरस्तान्मध्येप्रवृत्तिःक्रमायाताइतिशिशिरर्तुः
पूर्वप्रोष्ठप्रकाशाभ्युदमेचरणोरविर्यदाभवति ग्रावतनेतदानीप्रवृत्तिमेकेवसंतस्य १ तत्रचलद्व्यविकारस्तरुवरमरुतोललनासरितो धृतिरपि
रमणीयतयाभवतिचगगनेचमत्कारो २ रविरिहमृदुतीव्रकरःस्फुरत्प्रभाभासवस्निग्धः कुरुतेरसपरिपोषंसतुद्भिदामातपस्तस्य ३ १ दिनमधिका
तामुपैतिशनिस्तरणिवत्तणपचपः प्रतितलितफणिरिड्ःपरिस्फुरन्मंडलोदर्चिःश्व प्रोतेनाविशेषभूतानामुनयोपिमनोरमाकृतयः ग्रामन्तिका
ममसुषिनूकस्यपुनर्वसुप्रभृतेः ५ भुवमंडलप्रवृत्तारामदक्षतिशाहतामदसा उत्तरचरतःसमीरःइंदीवरतरुसंगतःसुरभिः ६ सरसीविहा ४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रवतरः प्रथितोमलयानिलत्वेन तद्धिमाचलेतुषारोहेमंतेयः शीतीभूतः ७ दिनकरकराभितापादनुदिनमपिवद्रवीभवति तद्भवसंभूतजलेर
कालसंजातपूरापि ८ शीतलजलाभियोगाद्दिलसतिभागीरथीतत्र क्रमेोजलस्यवृद्धिः पुलिनस्यसोऽभावसर ९ वनतरुतरतरंगसंगाःसरसीस
रित्सुसर्वासु मदकलकलितभाजः समंततोराजहंसाश्च १० विशांकिशालयोपहाराःपथ्यवनावाससंसक्ताः मध्यविरचितचारापरिपिंजरिताःप
रागेण ११ नवपल्लवावनतास्तरुवरवल्लीनिकुंजेषु कुसुमानिमालतीनांसहकारेमंजरीविकारः १२ भवतिचमकरंदभरीविरलवनस्थलीर
म्या कोमलफलैरुपेताकामविकारोनराणांस्यात् १३ भवतिवमकरंदभरविरलमिहभृंगझंकारः पिकमन्मथप्रयोगेनयस्तनेमन्मथस्य।
व १४ भवतिचवसंतसमयेयूनोरनुरागसंरंभः विरहव्यथाभिलाषःपथिकानांतद्वधूनांच प्रायोवसंतविरमादीषत्तीव्राःकराःसवितुः
तेनोष्मणातरूणांरसपरिपाकः क्रमेणफलसंपत् १६ तस्मादस्यपुरस्ताद्ग्रीष्मर्तुर्वर्णितेसमासेन इतिवसंतः ॥ १७ आग्नेयपथिस्थचरणा।
द्धितीयतोग्रीष्मकालसंभूतिः नैर्ऋतवातामिमुखः स्याद्ग्रीष्मेवायुः सदाः सहकोकैः १ अतिसंतापकरःस्यादतसीकुसुमप्रभःसविता
अनि[illegible]मितनोनिदाघादवावह्निदहतिकानेषभितः [illegible] दिक्चक्रंज्वालितमिव निशितंतेदावपीडितेलोके: आतप्यतेर्ककिरणैर्भूतल
गंजलमतोसततं २ तद्वरसेनविहीनंपीतमपथ्यं तृणंभवति तापार्दितैर्मतंगैर्महिषीभिः कलुषितापश्चायः ४ अल्पच्छायास्तरवोनद्यःस।
रुद्धरोधसोबहुः कर्णकठोरध्वनयोझिल्लीकाः संभवंतिनैवात्र ५ मत्कुणपिपीलिकानांयूकानांसंभवस्तत्र जृंभतरोः फलसंपक्वकालिको
त्पत्तिश्चकल्हारे ६ माधविकामिष्टतराद्याताम्तवकास्तथेतरावल्ल्याः शुष्काश्चशीर्णपर्णाः स्वादःस्यान्माद्वीषत्तीरे ७ क्षेत्रक्षास्वल्पतराः।
स्यादधिकोवायुः प्रवर्ततेनुदिनं कटुरसोमाम्लोसेव्योमधुरसःप्राज्ञैः ८ व्यायाममथार्ककराश्रयतोनैवदेहहितं तत्रनपेयंमद्यपवा
तान्स्त्रीसंगमोनावीक्ष ९ दाडिमखर्जूररसौसाक्षीसमानंतरंचापिवेत् पथ्यंस्यात्सहयोगलत्रनदुष्टेगुणैःप्रोक्तः १० अनुदिनमवनेरुदकंपि
वतिवह्निर्करसमयसौनाम्ना [illegible] यतदुत्तमशाकाःकदापिपुनहर्द्धिरेमलं ११ सैयंग्रीष्मोद्दिष्टिर्ऋगादितःस्वादयाम्यांत ऊष्माभूमावधिकस्ततो
वह्निनिःसरतिविलसताः १२ तरिणकोमेघःक्वचिदपिगर्जितमधूर्जितंतरितः देहेस्वपिकःस्वेदोवसमततंऋतंयस्यात् १३ अग्रेतद्विशांप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यसः स्वल्पं वा कर्षणप्रवृत्तं ऋतुपदमेवोद्धिरंगां जलसमकुर्वंति सूर्यकराः ४४ तस्मादस्य ग्रन्थस्यात्र द्दू समयो न वर्ण्यते सम्यक् इति ग्रीष्मः आदि
५ त्यस्तूर्यचरणो भास्वति वर्षाप्रवेशः स्यात् तत्रवप्युक्तः सविता वातस्य कांक्षति मेघैः मलिनीक्रियते गगनं प्रवर्षणं विद्युद्गर्जितं भवति तिरोगित
तया दावने बक्तगार्जितं भवति परिवेषस्थुदृथनुर्ध्मस्तवासिस वैवीनानि जनयत्यंकुरनिकरं किं पुनः कर्मानि यान्यानि १ रजनी सुखेति भासः स्फुरं
ति परितस्त्र खद्योताः मडूकादीनां प्रखरा रटंति चातीव कर्णकटु ४ हंसाः खंजाः शलभा मशकाः सर्पे लिकास्तत्र प्रभितस्तथें द्रगोपैरुरुणी क्रियते
वंदिरवलयं भूमीनयोष्णि लीध्राः छत्राकजनयो भवंति भूरितराः वानकशिविंडिसारसमहोत्सवः स्याद्बलाकानां ६ कामोद्रेकः केतकजातीकुसु
प मोद्गमो धिकः तत्रादानविसर्गौ मंदो पानीयकालेस्मात् ७ स्वल्पोजाठरवह्नेः शैथिल्यं वपुषि बालस्य पश्चात्तेरणकामं सेवेतवली सुशीतेनी
नास्मा ८ स्वर्वीक त्रिदिनांतरं कामक्रीडा भवेद्धि दोषाय शेषविचारः क्रियते जलदस्यावर्णनावसरे ९ इति वर्षा दरसन्निभः सविता १ निर्मेघमंबरं
स्यान्निर्मलकांतिर्निशाकरः स्थूलः तारागणभानोः स्वल्पोपिकरो द्वयस्तीव्रः २ निर्मलमंभः सरितां प्रभवंति च पुंडरीकाणि काशोप्यमल्लिकास्च
कुसुमानामुद्गमो भवति ३ निश्चलजलः समुद्रो गर्जितरहितस्तु तिमैलो भवति ४ क्षीरपयः पक्वरसाः शालेयो गोर्महोत्साहः ५ घुवछ
तारकाणामंशुति रुज्वलत्वमन्यस्मा गोमृगविहगानार्यः पुष्पिण्यः स्युः शरत्काले ६ विजलाः क्वचिदपि गगने भ्रमरन्नाः शोषमूर्तयो मेघाः भा
स्वत्कर संपर्काज्जनयंत्युग्रं दिसंतापं ७ यद्वद्भुविकारयोगाद्विकांताद्दीप्तिनेचयतेजः तत्प्रकटी भवति पंक्का पासारोतथैवात्र ८ अपरेत्र घन
पटलान्तर्निकिरणास्त्वंशोरेकीभवं त्विवाकाशे चलितेः क्षिप्तघनपटलेगुणपत्यतिता लपतत्यधिके १ तिक्तकषायस्वादन्त्र तं लघुवानसेवेत
दिवसे दिनयाहूर्ध्वं कामं सेवेत विचित्रेण्यो २ वर्षासु कलुषमंभो यत्पीतं तेनदेहमालिन्यं जनयति तस्मादस्मिन् हितोविरेको ग्रीष्मेपनेदेतु ३ तीत्रा
तपाच्चु रुष्णलिपितं न वगदोषकजवति तस्मादुपरि स्त्रावो अथाभवेद्रोगसंज्ञातः ४ अथशरदि चेदोद्धूतामपिकप्रकोपतकारणं ५ हेमंतेतशिशिरेत
मारतनकेरश्रीमात्रकाषंतनभो वातोद्धूतपरांजोभिरपिततस्तद्दन्म उग्रीष्मयोः वर्षासुप्रसन्नेः पयोदपटलैस्पृश्चासाद्ग्रतारेउ शुभ्रप्रोतस्तितयत्नेन
वशारदी तस्याप्रकाशो महान् ५ इतिशरत् हैदैवत्तृयचरणाद्भूमनतं नंः प्रवर्ल्लेतेतत्र हरिणान्ताम्रः सविता विवर्णोवलवान्निशा पतिर्भवति १ ५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

उत्तरेणोद्धिमशैलान्मरुद्धिमानी समानयति नभसि तुषारप्रसरेण च परिधूसराः ककुभः २ तृणपान्थद्रुमसंहतिः स्फुरत्तुषाराङ्कुरपरिपातात् शुभ्रा
गाम्बुलवल्लोरोहशाः कुसुमोज्ज्वलास्तत्र क्रौञ्चक्रीडावसरः सारसकलकूजितं भवति बकानिर्भराय यथास्याद्रिकन्दरवासिविहगानां आनन्दः फ
लसंपन्नचुरानोद्रुम्यन्नातीनां गौरीव्रते कुमार्थिभ्य रेतिवर्द्धते रतिप्रीतिः ५ हिमसंकुचत्पिपासाः पिबन्ति पानीयमल्पं जीवास्तस्मात्तेषां जा न
ठरवह्निः प्रदीपितो भवति ६ अधिकं तेन नारीणां वल्लभमप्यधिकं ततो भवति स्वाहुत्वलवणासंज्ञारसाः सुसेव्या हेमन्ते ७ गोधूममुद्गमाषाः।
ल तीरेष्वोर्विहृततयश्च हिताः अनुदिनमबलासुरतं निर्बन्धयकारिणी भवति ८ केचिद्वदन्ति जन्तुवायुः प्रबलोऽन्तः शीतसंरोधात् रजनी
नामापि वृषादग्निर्हेमो विशेषतस्तेन ९ इति हेमन्तः ३ इति सिद्धान्तसंहितासारसमुच्चये सर्वर्तुचर्याप्रकरणं द्वितीयं नानामुनिमताम्भोधिमुन्म
थ्यमतिमथनः येन प्रकरणं सारमुद्धरिष्ये सतां मुदे १ प्राग्पटदृष्टेस्वेच्छातः प्रादुर्भूता अमी घनाः तेमरुज्जलधूमाग्निसंघातात्मकमूर्तयः २ भू
मेः समन्तादनिलाः समस्तस्तत्र चादिमः भूवायुः स च भूभागादातेहाद्वादशयोजनैः ३ प्रतिकूलोऽनुकूलश्चास्तिमितश्चेति स त्रिधा घनास्तिष्ठ
न्ति तत्रैव चर्मपेशीवदास्थिताः ४ भूवायुना प्रचाल्यन्ते गगते विहगादिवत् अचेतनाश्चिरे तन्नु प्रतिकूलेन वायुना सागरं प्रति नीयन्ते परि।
तः शुष्कपर्णवत् तत्रास्योदकसंपूर्णा अनुकूलेन वायुना ६ आनीयन्ते पुनः प्रोद्धवर्षन्ति स्तिमितेन च मेघा तद्गतवज्रांशाः त्वच्यो भवन्ति मा
रुतात् ७ संघातमानो विद्युत्स्यादीर्षाद्रिकोऽथवा रिदः वायुना प्रेरितो व्योम्नि जनयेद्गर्जितध्वनिं ८ अग्न्यात्मकं अयो जीवविशेषास्तमेघा
विस्तृतमूर्तयः ते धूमाग्निजलज्योतिः प्रथाना अल्पभूलवाः ९ विरलावयवास्ते त्रियतना ग्रातिपिपासिताः पयः पीत्वा भूरि नंविद्रशितो न
भस्तले १० संगृहीतं जलं भूयो मुञ्चति गजयूथवत् मिथः क्रीडाभसात्कामं नदन्तमन्त्रइहलिवत् ११ पुष्करावर्तसंवर्तविवर्ताश्चेति काष्ठते पु
ष्करा जलवाजल्पा द्रावर्तास्तेऽधिकानिलाः १२ अग्निप्रधानाः संवर्ता विवर्ता धूमसंकुलाः येयदा प्रचुरा व्योम्नि ते तदा दर्शयन्ति हि १३ स्व
प्राबुध्यवशा कायमीश्वरेच्छाप्रयोजिताः येसर्वेषां स्वभावैः स्याजाता प्रावर्तिकाघनाः १४ ते कस्मात् प्रवर्षन्तः ऊर्ध्वंसेकाणां वा महो
केचित्ताग्रवुध्यन्ते ये केचित्स्यात् दकारणं वात १५ पयः पिबन्ति जलदा यत्सूर्यमहर्षयः दृष्टं हृदकमाधुर्यं प्रत्यक्षेणानुभूयते १६

व्यक

अतोऽस्तमनतये: पाथ: पिबंति घनसंचया: । क्षाराम्भोधे: पय: पीतं मेघैर्मधुरतां व्रजेत् १७ अगम्यो वस्तुमहिमा द्रव्यसंयोगजो भुवि । अथेन्द्र:
६ क्षारजलजो माधुर्यं न जहातिहि १८ अतोऽतिगौरवाय स्यादंतसागरकल्पना अधुनान्यमतादृश्चिमिवसंस्थितिमुत्तमं १९ पीतभूमिस्थमं
भोदिनमणिकिरणैरावसंतावमाने यतौ तेन तस्य पर्णा: पुनरपि दहने भूरिपातप्रवृत्ता: तावदुद्वेन शक्तास्तदुदकमभितम्भोहिरित्येतदिरि
ते भूमाकं तास्तपतेदर्थानि न नु जने वारिवाहाभिधाने २० दिनकरकिरणप्रोन्निःसृताये जलौघा: प्रचुरपवनयोगास्ते विशीर्णा: समंतात् इ
ह दिपरिपतंति श्रेष्ठधारानुकारा: कुहचिदनलवेगाद्धिंडुसंदोहरूपा: २१ अथान्यमतं उद्धतास्सुसंसरणवोऽनिलवशान्नष्टीपयस्ते
जसा मुद्देशैर्मविमिश्रिता: सुनिविडास्ते वायुवक्रोपगा: तत्संघातवशात्सजातिमिलनादाप्याभवंत्यभुदाभोमाख्या: करकास्तथाल्प
महतोर्विद्युन्मही तेजसो: २२ उक्तं च तेजांसि यानि वसुधापालो यथीभ्य: परंनानावर्णविपाकयोगजफलान्येकीभवंत्यानिले वक्रे भ्रे हसि
सागरहेगणितेद मेतनस्ते घट्टौ तेज: संक्रमतामनेग्नि: शरवत्सौदामिनी गर्जिते २३ अथ विद्युत्पत्ति: एकस्मादेव तत्तेज: पार्थिवाश्मकोमि
श्रितं वात्यावह्निमदाघाते प्रतिकूलानुकूलयो: वाह्योस्तत्पतति मायोस्य कालप्राप्तवर्षणे यत: प्रावृषि नैवैते पांसव: प्रसरंतिहि २५ तन्ने
या पार्थिवेवांपतेजस: तनुलिहित: गर्जानिर्जरदाहेषु भूमिस्थैरनुभूयते २६ अथ करका: उद्भूतै: पांसुभिर्भूमे: प्रचंडपवनोच्चयात् मेघमंड
लमानीतैर्मालिन्यपरिवर्जितै: २७ मिश्रणाज्जलबिंदूनां पिंडीभावो भवेदिह दृषत्त्वं प्रपतंत्येते दूतं ते च पुनर्भृदितौ २८ अथेन्द्रधनु: तत्रवादा
सूर्यस्य विविधवर्णा: पवनेन विघट्टिता: करा: साभ्रे वियति धनु:संस्थानाये दृश्यंते तदिंद्रधनु: २९ अपरेतु: प्राहुर्विसोरा: किरणा: पयोद
पटलेषु मूर्छितास्तेन जनयंत्यनेकवर्णास्तेजो भूमांबुभिर्मिश्रा: ३१ तेजोमिश्रमिश्रपीतवनीलव जलमिश्रिता: भूमौमिश्रान्मूलोहितमूर्च्छया
गयाति रवे: करा: ३२ अपरेतु पेंद्रं धनु: समुद्भूतं वल्मीकांतर्गतस्य च अनंतजातिनागस्य निश्वासात्प्रवदंति तान् ३३ विचित्रवर्णतानत्रोक्त: स्वा
सोष्माणमाश्रिता: प्रतिकूलानुकूलाभ्यां वायुभ्यामाहतानां च ३४ अथ परिवेष: ३५ संमूर्छिता रवींद्वो: किरणा: पवनेन मंडलीभूता: । ना
नावर्णाकृतयस्तन्वभ्रे व्योम्नि परिवेष: ३६ अन्येतु ताराग्रहमंडलानां विमूर्छितारश्मयोगगेन विरलाभ्रदंतरस्थात्परिवेषो मंडलाकृति: ३७ ६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यत्नपर्यंचेइविवेश्मरीवेडेश्च थवातदाकाशः मंडलरश्मिकृतोः साप्तरिवेषः प्राग्पश्चिमेन ३९ एकत्रैवाग्रानानास्त्यायानादृयंत्रपंभवति द्विविस्या
लेषु यदृश्यपाङ्क्षयाश्रतिच्छाया ३० अथवर्षागमस्वल्पगर्जितेशारदिवमदङ्गर्जितेनवहेतुः कर्केवासिंहराशौ स्थितवति तरणौतोयदास्तोयष्ट
र्णिवाताग्रातेपिभूयः सजलकलशवद्गर्जितवर्मयंति कन्यायांवातलायागतवतिमिहिरेतोयमल्पाबनास्तुवीतेः पूर्णीः अयेतोनिरूढ।
कह्रदवत् गर्जितस्पर्जितानि ३८ अथदेशभेदेनवर्षणोहेतुः जलराशीन्समार्यतिभ्रमन्सूर्योयदातदा देशभेदेनवर्षतिमेघाः सूर्यकरोल्लि
ताः कर्कवृश्चिकमीनास्तकेकाऊर्जलराशयः कर्कः कुंभोमृगोमीनश्चत्यन्यमतभाषितं ५० तत्रद्राक्षपधिपाः लेटायेसुस्तेषानियेदेशास्तत्रैव
वर्षास्यादिसस्यमतभाषितं ५१ अथताराघातः येजीवैर्मत्स्यलोकेपुकृताः सकृतकोटयः तपतदेहमुत्तन्यपातितेजः स्वरूपतो ५२ वसंति
दिविनात्त्रैलोके शोकविवर्जितोः ५२ तावयावत्पुण्यपुमास्तत्त्वयंवनर्तेतिते ५२ पुनर्नगर्भेलोकेसौनारापातोभिधीयते प्राण्यदृष्टवशात्।
सोपिपंचधासद्भिरुच्यते ५४ वराहः दिविभुक्तफलानांपततांरूपाणियानितान्युक्ता धिष्ण्योल्काशनिविद्युत्ताराइतिपंचधाभिन्नाः ५५ अन्येत्व
यासांगतिर्द्विविभवेद्भूमिनेनगम्यास्ताम्लारकाः सकलविवरतोगतिर्दूरे तिष्ठतियाश्चनियतोऽजनयस्ताराभ्राद्दयोद्दिनिवसंतितराश्रिता
स्ताः शीतांशुवज्जलमयास्तपनात्स्फुरंतितानास्वावहमारुतसंधिसंस्थाः पूर्वानिलेरितमितभावमुपागतेऽस्मिन्नारा पतंतिऊरुविद्रुतावश
न ५६ अथरजःसहृतिहेतुः वर्षातेनिर्जलामघावायुनाविरलीकृताः ईषद्दृष्ट्यावशावास्तपंतिवसुधातले ५७ धूमावयवरूपैस्तैः वाद्यते
गिरयोद्रुमाः रामारामादयस्तेतुपुनरर्कांशुशोषिताः ५८ भूवायुनाविशीर्णास्तुविलीयंतेनभस्तले तद्रजः संहृतिर्येनुमदृष्टोत्तीरना
शाकृत ५९ अपरेत यःशाकृष्णारेवः संपाशुजितेनसोभरः छायावशोधंसमिश्रभानुभानुभ्यपवसः ५० सवर्षादोदृष्टिकरः प्रोतेदृष्टिनि
वारकः वयसागर्भपातायसंभवत्तीरताशाकृत ५१ अथसंध्यारामः तत्रवराहः अर्द्धोदितास्तमयःसंधिः साचसंध्या प्रकीर्तिता द्विनाडि
काभवेत्सात्तयावज्ज्योतिरदर्शनं ५२ अर्द्धास्तमितानुदितात्सूर्यादस्पष्टभनभोयावत् तावत्संध्याकालश्चिह्नैरेतैः फलंभवति ५२ अन्ये
तभूमुल्लिहैतेरजोधूमैर्दिगंतव्याप्तिसंस्थितैः सूर्यांल्पकिरणोमिश्रैरारुणमवभासते ५४ विरलावघवंवत्सपरशैर्वथायकं तेना।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रमरुणीभूतं तदर्कसंपर्के शक्रचापवत् ५७ संध्यारागाः सवितुर्योदिताभ्रादौ च दिनात्यये राकायां तु निशावक्त्रे तथैवेंदुकरोद्गमात् ५८ अथ रवेर्विसी
प्रमाणयोर्हेतुः अरुणाः स्थूलबिंबश्च सायं प्रातश्च सो रविः मध्याह्ने सूक्ष्मबिंबश्च शुभ्रः कस्मान्निरीक्ष्यते ५९ अथ स्वाभ्रयपार्श्वस्थाभूमिलि
नारवेः कराः उपरिप्रसृताः स्वल्पास्तेनैवाविर्यते नृदृक् अतः स्वाभाविकं रूपमरुणं महदीक्ष्यते यथायथार्करश्मीनां प्रसारः प्रवृद्धो भवेत् ६०
तथा तथा नृणां दृष्टिः पराभूतेव तिष्ठति ऊर्ध्वयातमतः सूर्यं पूर्वावस्थनवीक्षते ६१ तथैव चंद्रो राकायामुदयेथरुणाः स्थुः उपर्युपरि यात
स्थलघुः शुभ्रोऽवभासते ६२ तस्य संध्यावशाद्रूपमुदये ताम्रमीक्षते न स्वाभाविकमित्येतदपरेन हि दोन गुः ६३ इति श्रीसिद्धांतसंहितासार
समुच्चये भुवनप्रकरणं नानामुनिमतोद्धारात् सूक्ष्मस्थानप्रसंगतः सृष्टिक्रमात्मवक्ष्येऽहं भूतसंस्थानमुत्तमं १ मायाशबलितादीशात् सूक्ष्मं
तत्समुद्भवः तन्मात्रसंज्ञितान्याहुः सूक्ष्मभूतानि तद्विदः २ मिश्रं तु भूजलाग्नीनामनायत विभागशः प्रधानाईश्वरयोरैक्ये न नादेकसंभवः
एवं त्रयाणां मिश्रत्वं वाय्वाकाशौ पृथक्स्थितौ पंचानामपि मिश्रत्वाद्राजकेचिद्विपश्चितः ४ तत्र लीनोप्यविहतो देहो वायुर्निगद्यते चत
र्णां वाग्निसंस्थानं भूजलानिलतेजसां ५ अपरे परमात्मभ्यो ह्यणुकादिक्रमेण तु वदंति पृथिवीं पूर्वं महाभूतसमुद्भवं मिथो मिथ्याशीता
निरसः कार्यारंभे यथा न हि गौणीं सृष्टिं वदंत्येके प्रकृतेः पुरुषाश्रयात् बहूनां संमतत्वेन विस्तरात्तानि रूप्यते अनाद्यनंतसंवृतात्प्रकृतेः
३५ पुरुषस्य च महत्तत्त्वमभूत्तस्माच्च यो ह्यहंकारस्त्रिधा स्थितः गुणभेदेन तत्रासीत्तामससात्तु निर्मितिः ९ तैजसादिंद्रियाणि स्युस्तान्सात्विकात्सुराः
शब्दा स्प स्यात् तामसैःपदहंकाराच्छब्दतन्मात्रसंज्ञितं १० अस्माद्व्योमाभवत्तःस्पर्शं तस्मादासीत् मारुतः तस्माद्रूपतन्मात्रं ततस्तेजो भवेत्ततः ११ रसतन्मा
त्रमेतस्मात्ततो जलमजायत १२ तस्मात् गंधतन्मात्रं ततो भूमिरजायत स्वल्पास्ते पंचतन्मात्रा अतिसूक्ष्माः स्वतावुभेः तेभ्यो महांति भूतानि कथ्य
स्तु स्थूलान्याविशात् १३ विस्तीर्णो हव्यपते यद्वद्बीजांतर्गतस्तरुः स्थामात्रव्यस्तमा दृष्टः शुक्रद्रावो यथावरे १४ सत्त्वानि सर्वे सर्वस्मात्सु भूतान्युत्तरो
त्तरे अंशे प्रवर्ति वैलोम्यात्संहाराद्वबुध्यते भूतानीन्तु ततः सर्वाण्येकीभूय विभागशः जनयंतोषधीर्मुख्यं कार्यं देहं च वनं विषं १५ यतो
देहादिकार्येषु सर्वेषां मशदर्शने नैकैकं जनयेत्कार्यमिति सर्वे समे जसं १६ एवं पंचगुणास्तेषां प्रत्येकं संभवंति हि अतिदेहस्थ्याहतान् कथ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

याभिरेष यथाक्रमं १८ अस्थिमांसनखाश्चैव नाडी रोमाणि पंचमं । पृथ्वी पंचगुणा प्रोक्ता ज्ञानेन पंचगुणोत्तरः १९ लालामूत्रं तथा शुक्रं शो
णितं स्वेद पञ्चमं तत्रस्थानिज्ञातव्यालस्यं कांतिरेव च तेजसाः २० बाधनं चलनं चैवाकुंचनं च प्रसारणं निरुन्धनमिति प्रोक्ता वायोः पंच
गुणा बुधैः अन्यच्च कामक्रोधनामानौ वांतिस्त्वमथस्त्वकः कृत्रिमश्चेति पंचस्वरश्च नयोर्व्योमजा गुणाः २२ पंचविंशतिको चैवमथ प्रमोदो गा२
त्वरीतिच वाल्पश्चतस्तस्ताभिस्तंभकाशते यथाक्रमं २३ मधोनाड्युफ्रासहड्डीधूमहप्रगुणाश्चमी क्षुपादया विह्वलता वाल्पसलि
लस्यच क्रोधोभिमानोहंकारो ज्ञानं चैव तेजसः पंचप्राणास्तथारेयाउपप्राणाश्च पंचहि २५ वायोरूपगुणाः प्रोक्ता देहस्थितिविवर्द्ध
नेः चतुर्विधशरीराणि जीवमात्रस्य संतिहि २६ स्थूलदेहो लिंगदेहः कारणमहदाख्यकं तदमात्रिस्वसंस्थाने क्रमेण प्रतिपाद्यते २७
ग्रा॰ पंचभूतात्मको देहो विशेषाख्यादि भूषितः नानामतेषु संतिमे पिंडोत्पत्तिरयोव्यते अनाद्यपारसंसारे जीवाः स्वस्वकर्मभिः अनेकयो
निभ्रमिताद्याताते प्रकुर्वते जीवशरीरमुक्तस्वनवं रचयितुं पुनः सॄणानुबंधास्याचीनाद्वादो संक्रमते नरः ३० अदत्तात्मानतो वापि प्रवि कु२८
ष्टः पोरुषीतनुं ३१ शुक्रान्तर्निवसंस्तत्र ब्रह्मातिचलनत्पुराणो भार्यायोनिप्रविष्टस्तात्तः सक्तुचस्त्वसन्निभे तस्मात्तः शोणितप्रथ्यम्नो विक
सितं भवेत् ३२ रेतस्मोस्वरतस्मोत शुक्रेणासह शोणितं प्रविष्टः सन् शरीरेहि विराटारभते क्रमात् ३३ पेशस्कारी यथा कीटः कंटकैर्वि
हितालयः तद्वद्देहीभवज्जीवः स्वस्वादृष्टनियोजितः प्रकृतिर्विकृतिश्चैव देहानां तत्र चादिमा गर्भितजननाश्चाद्यपराजायते श
नैः द्रवत्वं प्रथमे मासिक कलालाख्यं भवेदिह शुक्रशोणितसंयातद्रवीभावेन मिश्रितं ३६ द्वितीये तु घनः पिंडः पेशी घनमर्बुदं स्मृतं।
जीवकर्मेण सू गर्भावस्थाभिधायः स्वक्रं चतुरस्राभवेत्पेशी वृत्तः पिंडो घनः स्मृतः शाल्मलीमुकुलाकारमर्बुदं भिषजो विदुः पंचांकु
रोत्पत्तीयस्तुः करौ पादौ शिरस्तथा कर्णादिनासाग्रीवाया प्रत्यंगाः सूक्ष्माः फिरोरुचे अंगसहस्रमुखेनतस्पाकराकरयेरपि नेत्रोरूजानुच
रणाश्चाराणां करयोरपि ४० संपूर्णताच तुर्थस्यातेषां स्नायुशिरासुजा गर्भकस्यच भावार्थस्तु वकादोहदाः स्त्रियः ४१ अन्येपि मातुर्यदि
षयेलोभस्तदा नो नायनेस्ततः गर्भः स्यादर्थवान्भोगी दोहदाद्राजदर्शने ४२ अलंकारेषु ललितो धार्मिकस्तापसाश्रमे देवतादर्शनेभ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८ न= क्रोधिं सोऽप्युजगदर्शने गोधाशनेननिद्रालुर्बली गोमांसभक्षणात् मृगमांसाशनाद्वीरः शयाकाङ्क्षणाद्भुतः ५४ भवतः मृद्भक्षणो भवेद्रोगी तु
तैलानभ्यङ्गभक्षणात्तिक्ताशनानाम सः स्यात्यानो मधुरेदोहृदात् मज्जं पञ्चमे विंशमांसशोणितवृद्धता षष्ठे ऽस्थिस्नायुकेशाग्र्यपमस्य शुभानः
ख्याः वामकृतो बालकस्य वक्षि चक्रं सदीपितं तस्मात्तथास्य गर्भान्तःत्वीरे स्नानिका यथा बलवर्णस्थोपि सुवर्द्धमाना दिने दिने सप्तमे वा
यो गर्भं नवमे वैवक्षनमस्य च ऊर्ध्वोच्छादितहस्ताभ्यां कर्णौ स्थेयोपि पापच संकुचत्यात्तथा वेदात् कोद्धं मूत्रशोणित योः जठराग्नेर्युसन्तापाद्दुःस्थः
परमो भवेत् स्मरन्पूर्वानुभूतांस्तु नानाजातीर्युधा नृतनाः ५६ सो ऽतोपायमभिध्यायन्वर्त्तनेऽभ्यासतत्परः ऽष्टमे मासि संग्रामे दृश्यो जनःसंभवःस्म
8 गर्भ= नः तदेकस्थानवस्थायिमाता पुत्रौ च यावति त्वचः साद्वंमथ्रयस्मान तस्य तेर्षिकललतातथा मातुर्नाभिस्थितानाडीतदाहारं प्रकल्पयेत् यतोरम
वहासास्यात्त्ववमेप्रसवतन्नः शिशुर्निःसार्यते यन्त्रच्छिद्रात्प्रसवमारुतैः तेज्ञागपीड्यनाड्ढःखेनेनरोदितिसंभवे ५५ वायुनावरुणो ऽभिन्नयथा
स्वर्दिह्व स्वैवर्क्षू पक्षता शुक्रशोणितसंघाता द्विमूर्त्तो भिन्नपिण्डता घ्नकरादियोनीनां तथा गर्भप्रदर्शनात् मेवं स्त्रीणां ऽमुद्गःस्ववीर्यशुक्रशोणित
संगमे गर्भस्यानगनेपञ्चास्ये संज्ञवितमभवेत् ५८ ततोऽपरदिने जेसंगे न शुक्रं शुभ्रमपूर्णे अतः प्रथमसंयोगे शुक्रभिन्नमनेकधा जनये
द्वजयागर्भान्भिन्नवर्णानदृष्टतः यमलो ऽमत्रयोः साम्यप्रस्तेणापलस्पने ६० यमलौ शाक्रसन्तुस्य तत्रतो ऽद्रा ह्रादिकमं स ह धातुर्भवति भ
वेद्गर्भे शुक्रशोणितयोगतः ६१ सर्वाङ्गसस्तां शासं भूतानामिरूप्पने शुक्रशोणितयोरेवगतपानीयभागतः अण्डस्थितीमिदमङ्गाशाम्या स्त्री=
ज्ञात्मा हृतितैलतः गर्भः स्त्रीकृत भवोमासमेन्नाशाल्लुवर्णयतः वसासपाहायितुर्यशाशाक्षिरासर्वसेस्तनः मा इवंडम्थपानेन बालदेहेऽ ३
भक्षणात् पारुष्यं यौवने त्वाद्रजलपानाच्च वार्द्धके ६४ त्वग्विशीर्णा भवेत् पक्काः केशपाशास्युः कलेवरे विशीर्णाङ्गुलादन्तास्त्वपतन्ति
ताभक्षणात् ६८ पर्णरुधिरमगेशुस्त्वक्षीरासृतिष्टति वलतिशाणसंवयाशेषामुद्गमणिगतः ६९ सिरा ग्रथो प्रवालो भूता ग्रन्तः कोष्टव
ज२ संततनत् निर्मरे प्रर्यते वापी यथा तद्भदसक्कलेवरः सर्वनाडीभूत्वाऽङ्गीनास्ताः कोष्ठोपि प्रर्यते निरस्तुद्रानतोगोनि प्राणाकु कलेवरे पञ्चा
कोग्निस्थामो कोऽन्वालोगारोपासंज्ञकाः ज्वालेयनस्पर्संवयादगारोराहितेयनः उष्मा जठरवातादो भिन्नालस्याकं नासम्ः शुगारप

प्राहक्रमतेः = २ ८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

केसरं संज्वालापङ्केतनीरसं ११ अमपङ्कं हरितं गंधं दिपङ्कं तविशेषतः प्रेतोमलानां दौर्गन्ध्यमिति केचिदभाषिरे जरायुजाण्डजोद्भिज्जस्वेदजा
श्चतुर्विधाः योनयो योनिनेतत्र प्रथमे मनुष्ययोनिजे १२ पशुश्चापदैजं प्रोक्तं रतमेवापरं स्मृतं अयोनिमत्कारणानास्यानालमूलस्य कोटके १५
गोमत्तिकाणपालाप्रोगोविशनोत्ववल्कले ग्रंथविस्तरभीत्यातु नान्यत्र देदवर्णनं पव स्थूलशरीरं स्यादयमस्तु दमादितत्त्वयं स्थूलातः सू
क्ष्मदेहं स्यात्तत्षोडशकलात्मकं सूक्ष्माणि पञ्चभूतानि प्राणाः पञ्चेन्द्रियाणि च मनः षोडशमित्याहुर्लिङ्गदेहं विपश्चितः नंदतत्तो सनातू
पंकारणाख्यवपुः स्मृतं महाकारणमस्यातः प्रतिबोधोयमात्मनः यस्माद्दहमिति स्फूर्तिस्तत्त्वबत्तुर्थं वपुर्विदुः स्थूलदेहमारभ्य स्थालिं
गादित्रितयं तनः ज्ञानैकनाश्यं तद्देहमात्मायं तयमतं शेषमप्यात्मपरमेश्वरा वेदितव्यं विचक्षणैः ८ इति सिद्धान्तसमुच्चये महाभूतो
त्पत्ति उत्पत्तिप्रकरणं अथ भूस्थानं वर्तुलो भूमिगोलस्तु निराधारोऽम्बरे स्थितः आपारं कलयं तोके पश्यणस्मातिसमतः ग्रभितः कंटक
वामसयतः फलवांस्थिता तस्यामकर्षणोद्भूता शक्तिर्नास्तीति केचन १ भूस्थादयः शिरस्कानां पतनं यतो भवेत् द्रढभावाश्रु संस्थानां संस्कारा
द्वेति केचन शक्तिः किमाधेयेनुहि वक्रादाहकतादवत्सुदके यूहत्तयास्यापुनः स्येर्यं किंचावितसर्गतो निनभुवामा कर्षक तपुनः पमैवं कागतिरा
गमस्यत्वसत्यपोवेति वाचास्य तेभूर्भा राहिं तशोषयोलिचलनाद्भ्रः कंपमानेति च वक्त्रा शेषि च दादकातुवदकस्याशेद्वेतत् तथा भूर्धिगते स्थिरता।
वेः स्त्वचलातस्याः स्वभावोयदि चेदाकर्षकताभुवोस्तितदहोपती चिराडवित्तः किञ्चा कष्यतस्पसोपि समयेत्वा कष्यतेविदह भूर्मिविडोपतनो
स्त्किंच रुषदामाकर्षणमस्वंरतत्यादेशनकेः कथं यदिपुनर्यवानलेदाहके शुष्कादैपनदाहवत्कथमहो तद्वेपरीत्यस्थितिः कस्मात्तनपते।
तुवर्तुलमहीतिर्यक्रुस्थितोसोनरः समयत्रवयः स्थितः समन्तुते भूमिनिजाय धस्थितांनाप्राकृत्सकावशाद्जन्तुविकलं कीटोयथाधः स्थितः ८
योजनानां सहस्राणि पंचतत्परिधिः स्मृतः तविभिषोभयत्रापि निर्गतो विदशालयः वसति मूर्ध्नि त्रिदशास्तत्रं तलसुरवैरिणः समेरोर्मौलितल
योहृदयूतिणजोभुवो मेरोर्भूमिवतर्याशेचत्वारिनगराण्यतः लंकाः पूर्वपश्चिमस्यायमकोटिरतः परं सिद्धपुरनतोवियातस्मादोमकपत्तनं सि
यः सुभूवततुर्थी शेतत्रातोलितिन्नाह्वयो भूगोलाधैतारनिधिः परिताविवद्ध्वा स्थितः जंबूद्वीपततसोई मंडतस्यापरेततं ए षडर्णवास्तुः तीरादो

भूर्गीतावितन्मर्वैव
दृढिधानाधारताम
न्यसेनहिस्यादनवस्थि
कायचरमे ४९ =

पर्वतैः सागरै द्वीपैर्व
र्षैः स्तवैः सरैर्नदैः शूलरैर्भि
नरैर्लोकैरन्विता मासमततः ४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह

दधिजघृतार्णवः तस्मादिक्षुरसांभोधिर्मद्यस्वादूदकार्णवौ १४ तान्तरेतो द्वीपषट्कं स्यादंतरे तयोर्द्वयोः शाकं च शाल्मलं कौशं क्रौञ्चं गोमेदपुष्क-
१ रे लक्षवः पूर्वपूर्वस्मात्तद्द्वीपाः सलिलराशयः वृत्तत्वाद्भूमितो लक्ष्यतां तारान्धिः सर्वतोऽधिकः अथादिवर्षसंस्थानं जंबूद्वीपे निवेद्यते द्वीपमध्ये रत-
नालं द्वीपांशा वर्षखंडकाः १७ लंकातो मेरुपर्यंतं त्रितयं गिरयो वषज्ञ हिमवान् हेमकूटश्च निषधश्चोत्तरोत्तरं सिन्धुपर्यंतदीर्घाः स्युर्लंकातो गिरय-
स्त्रयः भारतं किन्नराख्यं च हरिवर्षं तृतीयकं शृंगवच्छुक्लनीलाख्याउदक्सिद्धुपादयः एवं च तेऽपि दीर्घाः स्युर्वर्षाणि च तदंतरे १८ तन्मध्ये कुरु-
वर्षं स्याद्धिरण्मयमतःपरं ततो रम्यकमित्याकूरथोदग्यमकोटिना माल्यवान्सजलधेर्मध्ये भद्राश्वसंज्ञितं रोमकाद्भुतरम्यं गांधमादनतुस
नकः तस्य तु मध्यदेशे केतुमालमितीरितं पर्वतौ निषधनीलाख्यौ माल्यवद्गंधमादनैः आहुर्मेरुतलान्तस्तु इलावृतनामकं तन्मध्ये कमला-
कारो मेरुः स्यात्त्रिदशालयः १९ सुमनाख्यस्य चत्वारः शैला विष्कंभसंज्ञिताः मंदरश्च सुगंधश्च विपुलः पार्श्वसंज्ञितः यमकोट्यादितस्तेतु सन्त्य-
त्वास्तेषु च क्रमात् वृताः कदंबजंब्वाख्यौ वृषरो वटपिप्पलौ २९ गंधशैले तरुर्जंबूर्जलगलतद्द्रुमान् जंबूनदी च तस्मिन्प्राभूमिः कनकतां व्र- जंबू
जेत् अतो जांबूनदमिति स्वर्णनामाभिधानकं जंबूद्वीपमिदं तस्मात्स्वयम्भुवोद्भवं वनानि स्युश्चैत्ररथं नंदनं धृतिसंज्ञकं वैभ्राजसरसा-
स्तत्रारुणाख्यमानसपद्मं श्वेतोदकं तथा मेरोर्मस्तके शिखरत्रयं तेषु ब्रह्माच्युतेशानाः क्रमशो निवसंतिहि तस्योपरि प्रदेशे सुराः किं-
नरश्चारणाः मंदाकिनी निपतिता व्योमतो मेरुमस्तके ३१ स्रोतोभिः सा चतुर्भिः सीता दिक्षु भाति समंततः सीता भद्राश्वके वर्षे लंकेन्दावभार-
खे ८ मे चक्षुः स्यात्केतुमाले भद्रायानां उत्तरे स्थिता दक्षिणे भारते वर्षे नव समाद्रयः क्रमात् ऐंद्रकशेरुसंज्ञे स्यात्ताम्रपर्णो गभस्तिके कुमारिका-
ग सौम्यानि गांधर्वं वारुणं तथा माहेंद्रः शुक्तिमलयौ ऋक्षकः पारियात्रकः सह्योविन्ध्यश्च सप्तैते सद्भिः प्रोक्ताः कुलाचलाः ३४ लंकातो दक्षिणे दि-
शो भूर्लोकः स्यात्कीर्तितः लंकातो मेरुपर्यंतं भुवर्लोकास्तु निस्मृतः ३५ मेरुः स्वर्लोकः स्यात्तल्लोकत्रयमितीरितं महर्जनस्तपः सत्यं उत्तरोत्त-
रमाः स्थिताः ३६ अथादितः प्रवक्ष्येहं भूपतिसंस्थामुदे पुराणादिविरोधस्य परिहारमिहोच्यते सूर्योदयास्तमययोः प्रतिग्रामे तत्स्यता
दिनरात्रिव्यवस्था तेभ्यो नोहेमामहीस्मृता ३७ मेरोर्नवतिरंशानिरेखासंख्यासमस्मृताः योजनैः साम्यमत्रेभूर्गतमेकैकभागतः ३९ तावद्भि

दिया ५४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्री

योजनैः पश्येत्तथैवोपचितं ध्रुवं एवं नवतिभागास्तु लंकामेर्वोः पृथगन्तरं ५० ननमेवेदं तत्र गतानां मेरोर्याम्यदिशि श्रुति तं कातस्मोत्तराग्गत्वा रव
केकभागतः तस्मादीर्घमनुभिर्निर्भ्रं भूचक्रयोः श्रमसमिति चक्रमिति नृभूमेः परिधिः खखखबाण ५२ पुराणेतु पञ्चाशत्कोटिविस्तीर्णा भूरात
शांतलोपमा तत्राभोगियथः सप्तसमुद्रस्य तदन्तरं ५३ हृदन्मानात तथैव एषामन्तरे द्वीपस्थितिः मरुभूमध्यदेशतः सर्वेषामन्तरे स्थितः नञ्च वे
होदितोऽप्यर्थः स्मृतिभिः प्रकटीकृतः वेदांगज्योतिषकस्मादयं भेदो व्रतदृश्यते गणितादनन्तः कोटिशाख्यो ह्यनियतार्थकः एतेनतत्समर्था
देमौक्तिकानां चविविशतो यत्क्षोतेकोटिशाख्यः प्रयुक्तेन तत्र समस्त शतेस्मृतः अत्राणगदितायद्वापुण्णेतरपरिस्थितिः अत्राणपुनर्भवाना
आधिकायुगसंभवं रामादिषुपुराणोक्तं तत्र च मङ्गलादिषु गिरिर्यो प्रसृतो भूम्नमुत्रकं दोपुगावधि सर्वाहर्निर्गतो यावदच्छदृष्टो तु तत्र
कोलकृत मैत्रेयगातत्समिदमितिभागवतस्मृतं गोलशास्त्रप्रसिद्धोत्तित्रनपि देतुवस्तानि ५० भूगोल इति पौराणपदं स्मात्पठितं यदि
तर्हि हितं तत्र मतं स्यात् समत्वमिदं सोचितं परिधिः परनवंश शोसमवेतानाखिलेस्मृतं हृतनवत्तयनत्तस्मिंनश्शसममभिवेद्यते ५५ भागवतदृश
मस्कंधे सातवददशविष्णुनगस्यास्तु च विंशोदशः सादिद्वीपाब्धिभूगोलसर्वाद्य ग्रीडतार्कः ५२ सतताः स्वयं प्रोक्तादिगुणाउ अत्रान्तरं सर्वम
गणनायांतु लघुरायःप्रकीर्तितः सृष्टेरनंतरं सम्यक्संहारः सोपपत्तिकः नानामुनिमताधारसारतः परिवर्ण्यते मेरुरुत्तरतेम्भे तत्र मत
द्वितयसंमतं तस्मादेकान्धिनाज्ञेयाज्योतिःशास्त्रपुराणयोः चतुर्द्धा प्रलयः प्रोक्तः आद्यो दैनंदिनाभिधः आत्मो लयस्ततः प्रोक्तस्ततः प्राकृतिक ।
स्मृतः आत्यंतिकस्तु तुर्यः स्यान्म्रियंते यदिने दिने भूते हैनंदिनः प्रोक्तस्त्वपरास्तानिरूप्यते यः स्याद्युगसहस्रांते ब्रह्मणो हि दिनात्ययः =
तत्र लोकत्रयध्वंसो पयमाप्यर्मायथास्थितो तात्स्यात्समतास्तेजीवाः प्रविशन्ति विपत्स्तत्र अथ ब्रह्मायुषोऽन्ते यःसमहाप्रलयः स्मृतः ५० अक्षीण
कर्मणां तत्र जीवानां प्रकृतौ लयः अथयोगाभ्यासवशान्मुनीनां मूर्द्धरेतसां यजीवब्रह्मणोरैक्यं सस्यादात्यंतिको लयः सहेतुकश्चतुर्धा प्रोक्तः ल
योपक्रमकारणं ६२ तदेवच्छिसंतेपादद्वन्द्वबुद्धिमतां मुदे अनाद्यविद्योपहतान्जीवाः कस्यादितोऽखिलाः ६२ कस्मांतयावदम्यापेरजंयत्प
यपातकं तेनतत्त्वार्थाहि भूतेशः पंचभूतात्ममूर्तिमान् ६४ तत्राकाशादरेस्तत्वाद्वाय्वर्वीतिमिहोल्लेखः सवसामाहृतः प्रोक्तोपदेशारश्चेद्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

उत्क्षुरोर्ध्वमयूखात्मकैस्त्वेपतंतिनिम्नोपरि निर्मीलयंतिनेत्राणि शार्ङ्गकरोपहताननाः ९६ सवाष्पतोभञ्जनेतेजस्त्रिदशाद्याः त्रिवर्षणं तपंतिहा
१० दशादिमास्ते दहंतिस्थलेचरान् ९७ सर्वभावित्थियायः शोषयंतिरवेः कराः तेदशामंतिकामेव भूत्वा विस्तीर्णविग्रहाः ९८ ततर्वर्षतिस
लिलंधारासारैः सवैरः कस्कायमनिपातेष्वविघमातेष्वहाहयोः ९९ भोमलोगिंडिनैवीनोनिर्घोतैर्गतिङःमहेः पातयंतिपुरारामग्रामगोह
निसर्वतः २० दिनेदिनेक्रियमपानांकमेतामपशानैर्भवेत् मध्यपाश्विलानास्यानुशणनिहन्महाफदो नौकाध्यितानानीवानाघुगपत्ममति
रिष्यते नक्षेत्पापभरात्क्रांतामज्जेत्सकारणामही १२। अर्थकारणवोपपत्तिः पर्जन्यात्सलिलौघाः शानशाः स्युर्निम्रआगष्ठ तेभूमिखनि।
तासीनांस्त्रोतस्युपयाति ११ प्रपत्तमेवमेतत्पूरितराः सुश्चिरोणवर्षशतैः तेपिपमसलिलमनागाभीरनीराभिर्थापिनिकरस्त्वैः अथयतेवसुलादि। तस:
नोतेप्राहृषितजानृकःराशुः निकूटवाहंष्योस्यमिलनोदकतमुपयान्तुः १५ भ्रामाद्यविषमस्थितेनगरग्रामगिरिपूर्वं सागरस्तुपयाति
पुनस्तेदेवमेकार्णवप्रायः अथसमारकार्याणिभूतानिस्वस्वकारणं प्रविशंतितनेदेवात्रसदेहकमुदीर्यते समस्तभूतकार्यंहिभस्मसात्
विलीयते अतःकुलायमिमाद्याशारीरांणांहिविभ्रमा सलिलेनविशीर्णोभूगंधमात्रावशिष्यते सुगंधः सलिलस्यांतेलीनोभवितमर्हति
शर्करासैधवक्षारखंडानिजलसंगमात् सलिलांतर्विलीयंतेनतेषुजलसंक्षयः १८ तेजसाशोषितपायोरसमात्राविशेषकं क्रमात्तुपर
मपामरसमेतानांकीलियेरसः सूर्याग्निशोषितेपायत्तन्मात्रागतेभवेत् तपायोर्मितरेतेतःस्थितेचाभोविलीयते तन्मात्राभिक्षेमरूतारूपमा
त्रावशेषकं वायोस्तर्गतेनतत्याप्लोषकतमरेतुना २२ यथाग्नेभूतसमतेनपुंकभवतिवायुना वायोतर्गतमात्मनेतोनतेजोन्तर्गतोमहत् २४
वी आकाशाभ्यंतरेवायुर्लीयतेवावकाशतः स्पर्शमात्रावशेषाहिनवायुस्तर्गतेनभः तमसात्कृतोव्योमशब्दतन्मात्रशेषकंविलीयतेमहत्त्वेन
हेकृतेर्थेत्ययेनदि अहंकारोपिनिभृतमनत्त्वेविलीयते प्रकृतौचमहत्तत्त्वपुरुषस्यापिलीयते सतेसत्रकपाकोटिदीर्घतंकृतेषुनःक्र
मत्पुडीनकीटस्यदृश्यतेननरैर्यथा तथाभूतेषुसर्वेषुप्रकृतेर्निस्त्रेषुच नदीयतेप्रविष्टेषुप्रकृतिनोपचीयते गुणैस्त्रिभिःसमानैःसापुरुषे
वस्थितावि रे पकोत्कर्षापकर्षाभ्यांकार्यमारते पुनः ३० इतिसिद्धांतसंहितासारसमुच्चयेसृष्टिप्रलयप्रकरणं अथयन्नित्यमतेनात्रभूमिस १०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्यादुच्यते तत्रोपपत्तिः खेटानां संस्थितिस्तुतमा १ निराकारं परं ब्रह्म निर्लेपं सर्वगं स्थिरं सदानंदं स्वयंज्योतिर्लोककर्तारं चेतनं गुरुः २ नित्यं ज्ञा
नवान् स्वच्छस्तस्मात् किंचिद्विवोत्थितं तन्मूरुसज्ञमित्याज्ञस्तल्लक्ष्येनात्मेनदितं ३ स्वर्वाभूतमिवाभूतं तदपारं चित्रशक्तिमत् अव्ययमात्मा।
कार्याणां कारणान्यत्र संतितिर्हि ४ अव्यक्तानि चितेभ्यः स्युः स्वस्वकार्यसमुद्भवाः तेजसः कारणाद्व्यासमुद्भूतोऽतिदारुणः तस्माज्जीवाः स
मुत्पन्नाः श्रेष्ठमध्याधमाः क्रमात् तत्रोत्तमाख्या ये जीवा लोकपरा न्मांतिके स्थिताः ६ अन्तरिक्षे स्थिता मध्याः कनिष्ठाः स्युरधः स्थिताः अण्डिनवमध्
त्यम्बाहूयमाः प्राद्विद्धयितात् ७ तत्रोत्तमाख्यजीवानामयोऽभिव्याप्तितिष्ठति अण्डिनवादन्नायतस्यानामष्टष्टयेक ग्रसमानानितानीतितेत
तूर्ध्वस्थितभालये शनैश्चरस्यतदधस्तस्याधः स्वर्गमंविशाः ९ तस्याधः स्थान्तिनः स्तनो लस्याधस्तिग्मरोचिषः तदधो दानवगुरोर्ग्रहः स्तस्या
धःस्थितं चंद्रस्य तदधः प्रोक्तं तल्लोकास्तत्र हि चक्रस्य कीटवत्खेटाः स्वस्वस्थाने भ्रमंति व तेषाममयोऽग्निचक्रं हि तदधो वायुवक्रकं त
स्याधो जलचक्रं स्यात्ततो भूमंडलं विदुः भूमंडले तयोर्मध्यस्थलकेंद्रमितिभाषितं तद्देवाग्निमरुद्वारि चक्राणां केंद्रमीरितं १४ तत्राकर्षणाज्जाश
क्तिस्तेमरकान्विडः तेनाकृष्टा वसुमती समंतु धृतापि वर्तते १५ तद्देवजलानिलाग्नीनां चक्राणामाद्यवस्थितिः एवं भूतचतुष्कांदितन्मेतेनास्ति
पंचमं तत्रैव केचिदित्युर्जलचक्रं न विद्यते तददतरोऽथ वस्थायीभूमिमाहुत्यतिष्ठति तस्योपरि न रत्नेघावसुधातलविकादिवत् बर्कीजलान्तनि
मग्नाहरुपतेस्याजलोपरि वज्रनिमग्नो नौकावत्तत्रैव जगतः स्थितिः तस्मान्निम्नप्रदेशात प्रवाहाः समुपागताः १९ रेखावत्तेसमुद्राः स्युः समंतात्
तारपायसः परिखावत्महत्माना पूर्वेश्रावजनरातरं २० ततः परिधिषेत्रोतनगरग्राममंसंस्थितिः तत्रोपपत्तिरिपामूर्त्तुलत्तामेवववदाम्यहं यज्ञानीयत
यद्रूषतत्त्वाश्रयमुपाश्रयेत् उपर्यूर्ध्वतपाषाणोनातिष्ठत्यवनीविना नीचप्रदेशगातिमन्त्सलिलं च स्वभावतः ऊर्ध्वमेव न तिर्यक् स्याज्ज्वालानलांतरा
हिनी २२ गुरुत्वाद्भावायुपूर्णाविलादा प्रावितो जले पुनरूर्ध्वं प्रयात्येवमतः शुष्काचर्तविका मृतदेहवायुपूर्णानिमज्जति जले क्वचित् वाह्यवायुपि
वन्मर्मज्जीक्ष्वापि न मज्जति २५ तस्मादूर्ध्वं व्रजेत्तोद्धोस्वाश्रयं वह्निमारुते अग्रापि पूर्वपतीपः स्फुलतिस्मसहेतकं २६ तत्त्वधः पततं दृष्टं तडिदाख्यस
तेजसः मेव मिश्रितवस्तूनां स्वभावो नान्यथाभवेत् पार्थिवैस्तैजसैराप्यैर्याकेस्तडिदुद्भवः केवलान्यथवस्तूनि स्वाश्रयं यांति निश्चयात् २७

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वृत्ताउपरिबिम्बस्ते भाण्डे महतीं तां निक्षिपेत् प्रोरमाद्रजलं दृष्ट्वा भाण्डवक्त्रपिधानकं ४९ सलिलं स्वकीनातप्रमुखस्त्वन्मोर्ध्वमुपैति हि पिधानमूलं हरांश्यते
नाडीक्रियन्तेयतः ३० दृष्टैवोर्ध्वगतिस्तेन मिश्रयोर्जलतेजसोः केवलं हि जलं भूमौ पतत्येव न संशयः तज्जातीयस्य शीतत्वान्नलोकेव सतीहि त
११ त्र प्रथमो भूतस्माद्भूतं स्वस्वशरीरके उपष्टम्भकभागास्तु तेन तेषां यथोचिता चन्द्रो जलमयस्तत्र प्रकाशः सूर्यरश्मिजः यथादर्शमुखादीनां तद्
गः प्रतिबिम्बजः अनुष्णाशीतलो भानुर्धर्मो ग्रजसाहृतः ३१ योजने षष्ठके संत्विषु भूमेरूर्ध्वं प्रतीयते अग्रष्टयीजलो जो भ्रूउद्भूता ग्रहसेरणवः ३४
विरलावयवास्ते सुसूर्येणामालाद्विमाश्रया प्रसृताः सन्ति निविडा गेहात: सूर्यरश्मिभिः प्रमीयते ऽथ नोयमेवायुनास्वीयमण्डले वायुचक्राकरश्मी।
णांसंघातो लम्बाग्रामाश्रितः रजःसहतिराभूमिचमेजनयति स्फुटं यथार्करश्मिसंभिन्नसूर्यकान्तोस्थितो नलः ३६ दीप्तमभवति कार्पासा तद्।
न्तरजसाहृतः अग्रैवके चिदिव्यारूर्भूम्यालिम्बारवेः कराः ३७ भूम्यन्तर्गतभूम्याणां लोभयन्तीह चमेतः तदोष्मामिति विज्ञानसमयोजनहृत्तगे अथग्रहर्द
संस्थानं तन्मतेन निरूप्यते भूमध्ये मेरुरस्योर्ध्वे ध्रुवताराऽनलोपि च भ्रमति ध्रुवयोर्मध्ये ताराचक्रं च सग्रहं सप्तविंशतितारा: सूराघायाद्वादशैव हि य
ग्रहास्तु नवसंख्याका राशिचक्रं भ्रमन्ति ते तेषां प्रागतिरव्यक्तावक्राप स्थाकृतिर्भवेत् मेषादित्रितयं वक्रिरातसौत्यमिधीयते कर्कादित्रितयं वा
युवारीति प्रथितं चैतैः तुलादित्रयमापस्तु ग्राबीसा परिकीर्तिता मकराद्यत्रयं दृष्टौ त्वाकी निर्वाणगद्यते दृवैक्ताचक्र वशतस्तेषां कारणामीरितं
भ्रमति ध्रुवयोर्मध्ये ख्याग्राणवावेचराः ४४ मेवोसमन्नाविभुस्तस्माद्भुवायाउपरिस्थिताः विश्वे विश्वे स्तनोतोंशो ४३ स्यात्तेषां भूमिकल्पना मेरोः
समन्ताद्भूगोलेनच्छेदानीनिरूप्यते मेरोन वतिरंशाशाविभ्येकनास्तपचहि यामायांशेलगिरय ४७ स्तावद्दिशो मही भवेत् अतस्तत्र सहस्रैकं त्र्यंगो।
रागंधर्वकिन्नराः ४७ पिवन्त्यमृतमेवैतेततःसागरषष्णिमताः ६४ यत्राशास्तावदवपिषुपदेशो भवेदिह ४८ लोकस्तत्प्रकृतिस्तस्मादेकपंचाश
दंशकाः यावत्तावत्कुरुदेशाः स्त्रीराज्यस्तत्रवर्तते तीरांशैर्नोजना: सर्वैस्तस्माद्धष्टाग्रयांशकः ३९ तावद्देशो दिने शस्यन्तोयावच्छराम्बिनः २५ ५०
भागास्तावन्महीनस्यतेलाविश्व ५० मितास्तुते यत्रतावत्कुरौर्द्देशास्तेतोलकावपिस्मृतः ५१ शनैर्दशांशतिप्रोक्ताकलाभिः खेटभूमयः मेरुतः सुकृरे
शांते नवर्णादिव्यवस्थितिः ५२ साद्यमानोमहीभागे भूपास्तत्रापि भूरिशः उग्रदेशे रक्तवर्णा लोकाः साज्ञोपजीविनः ५३ ब्राह्मण्यगुरुदेशाच ११

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रवृत्तावेदपारगाः वर्त्तंते शानिदेशे च म्लेच्छास्संस्थिता भूविशाः ५४ नक्षत्रप्रमुखाणां संज्ञा ह्युक्ता मोक्ष्य यवनशास्त्रोक्ता नरपतिसभोपयोग्या उपकारार्थं च
दैवविदां ५५ स्रावैनमश्विनी स्याद्भरणी नयाम्यदेवत्य स्राश्यात् कृत्तिका स्यात्स्वरा नेरोहिणी प्रोक्ता ५६ मृगशीर्षिकश्चेति स्यादार्द्रा अग्रहासंज्ञा प्रा
दित्यं च जराः अग्रुघ्यः स्यात्तसारा ख्यमघा ५७ अश्लेषा तु रफाख्या न बुदसंज्ञा मघा प्रोक्ता पूर्वा जरच्छसंज्ञा स्यात् रफा स्यादुत्तरा ख्या च ५८ अश्व्रा हाख्यो
हस्तस्ततः सिमाख्या तु चित्रा स्यात् स्वाती जफरसंज्ञा ततो जवानाविशाखा स्यात् ५९ इकलीलाख्यमैत्र्यं ज्येष्ठाकलुभाति या प्रोक्ता मूलं सोभा
ख्यं स्यात् पूर्वाषाढाचन्नाइनाख्या स्यात् ६० वलदाख्यं वैश्वं दैत्यमभिजित् ज्ञावी दहसंज्ञं स्यात् साहूवलदः श्रवणा वा सौमिहसादसूदाख्य ६१ शत व५
भिषगवराख्या मुकद्दमा पूर्वभाद्रा चान्या मुवरवसंज्ञो नराख्या रशाभिधा रेवती प्रोक्ता ६२ अथ राशिसंज्ञाः हमलः सौरो नो मासत्तौ नश्रुस
दस्त्रवलामीना अकरवसंज्ञः परतः कौसजदीदल्वहूनाख्या ६३ अथ ग्रहसंज्ञा शम्सः कमरमिरीखाबुतारिदाख्यस्ततो मुस्तरी ज़हलराजो दल
संज्ञो रासोजनवः क्रमात् खचराः ६४ अग्रास्यसंज्ञा स्याद्दिलो इमानी सेरा इमानीति वल्लुष्यकस्य ६५ सप्तर्षिसंज्ञा साद्दित्तिवोक्ता ग्रहः सितराज
तेवोभुवः स्यात् ६६ अस्तंगतः स्याद् हुरुवाभिधानो वज्ञारिजातस्खखगः प्रदिष्टः गोलः कुराख्यो मसद प्रदिष्टो वृत्तस्य संज्ञा खुदाइरावे ६७
तन्मध्यपत्रकं इमरकजसंज्ञं च तेभ्रायः राशिर्वतनाख्यः स्याद् गोदरजादकीकिकालिमा ६८ स्पष्टता लेसंज्ञ क्रांतिर्मैलः शारोध्रुवः उच्चस्य शरफ
संज्ञा फवुतनी चस्य विज्ञेयं स्वगृहात्सममभवनं बवालमित्ति कीर्त्यते ते ग्रहयोर्युतिः किरानं ग्रहराज्ञ स्त फचते प्राङ् ७० विशुवेनवरो ज़ा।
ख्यतत्समयेयतनुस्तत्र ग्रहसंस्थानवशेन प्रवदंति च वत्सरस्य फलं ७१ सायनांशाः खगः स्पष्टः खेटदृष्टिवशाद्दिधा फलं शुभाशुभं प्राङ्गणेल
ग्नाद्यवनाधिपाः ७२ कलवष्मुर्रराशिः स्याद् स्थिरः सा बीजपदंच इत्यर्द्धः स्वभावः स्याद् द्विष्कानेवक्रसंज्ञकः ७३ मुशाल्लहोनवांशाः स्यात् द्वादशांशस्त्रिंश
दंशकः तन्मते पंचधा दृष्टिर्नजराख्येति तेजगुः नवपंचमयोर्दृष्टिस्तसली सइति स्मृता तृतीयैकादशी दृष्टिस्तसदीसाभिधाभवेत् ७५ चतुर्थ दश
मौ दृष्टिस्तरवीति च तेजगुः मुकाविलाख्यनामाऽ दृष्टिर्यो भयसप्तमे ७६ मुकारणा स्यादेकर्दशगतयोर्दृष्टिरास्व दृष्टिद्वयं यत्र्यथमश्चेष्टतां दितरः
न सत् ७७ दशपटदृष्टोरंनरा शास्ति योर्कमंनगजाः शेलाधनियथपः सप्तनवचेति क्रमादस्मी ७८ हृयोदीनाय दिस्थुलेतदा दृष्टिर्भवेत्तयोः मित्र
यं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१२ योहन्नमादृष्टिः समयोर्मध्यमा स्मृता ॥ ९ वैरिणोर्विषमादृष्टिरिति केचिन्मतं भवेत् अथ येन क्रमेते दोषामहोत्तमान्ब्रवीम्यहं ८॰ उत्ताभिधाच भट्टारो
घावन्याक्करवल्लरीकाच विजेतराईमध्येदशाघटिका नातरत्तरीकास्यात् ५ सचयावत्स्वाम्यहंतनः परमकरवप्रवृत्तिः अग्रराया वराणमयपर्यंते
सापतित्यान्या इति श्रीसिद्धान्तसंहितासारसमुच्चये ज्योतिर्मतनिरूपणं ४ मूर्तिस्थानगतिप्रश्नैः सोत्तरैः स्वपरोदितैः वक्ष्ये ग्रहाणां संस्थानं देशकालस्वभा। फ३
वतः प्रत्यक्षेचनरादिर्यत्रनलिकावेधेन यद्दृश्यते शास्त्रोत्तागमभाषितान्यनुमितित्रैराशिकव्यत्ययः सापेक्षविदितप्रमाणफलयोः साध्यते इच्छाफले
ल्वायाकार्याद्यंपचनिष्कसलभा किंविद्वनिष्के स्ततः २ केवलव्यतिरेकीनि तथा सान्वयशास्फुटं एकदाभागतः तोणीरेकादीपादिसंस्थितिः ३ येन
मानिस्वरूपाणि विचेद्रज्ञाणानभः स्रो तत्रोपष्टभका भागाः सन्ति भूमेर्विभागशः ४ अन्यथाघसदानस्यान्मारिणावद्विंबदर्शने चंद्रोजलमयस्तत्र प्रका
शः सूर्यरश्मिजः ५ सूर्यसिद्धान्ते तेजसांगोलकः सूर्यो ग्रहर्क्षाण्यंबुगोलकाः प्रभावन्तोहि दृश्यन्ते सूर्यरश्मिविदीपिताः ६ आर्यभटः ग्रहभानां गोलार्द्धा
निस्वछायाविवर्णानि अर्द्धानि स्वस्वरूपाणि पर्काभिमुखानि दीप्यन्ते ० प्रतिबिंबोर्करश्मीणां मन्मते चन्द्रमंडले प्रकाशजननायैतत्सर्वेषां समंततः ७
प्रकाशते सितपक्षे स्यात्स्वपविधौ हि ले क्षमपदे स्याज्ज्वलस्यादर्पतले मंदवं ८ काश्मीरोदावत्स्वछोनायंजलमयो यतः सकलं मंडलं तस्मात्कृष्णप
त्रप्रकाशते ९ आदौ चंद्रस्ततः सौम्यस्ततः शुक्रस्ततो रविः ततो भौमस्ततो जीवः सर्वोपरि शनैश्चरः तेषामुपरि दृश्यन्ते नाराचक्र सराशिकं तत्रयोजनसं
स्थानकक्ष्याध्याये निरूप्यते १२ उपर्युपरि संस्थानं चंद्रादीनां दिवौकसां प्रत्यक्षमेव विहितं प्रमाणं गतिदर्शनात् १३ यजन्येकेकनक्षत्रं प्रसमहं द्वर्तते।
गतिः चंद्रो बुधः शिवमितैरर्कैः शुक्रो दिवाकरः १४ विष्वैरभ्रकैरर्भौमो जीवः स्वांगकुभिर्दिनैः शारवेदैः शनिर्याति सोयत्नागानि रोदयते १५ तथा भूमे
दूरतः सर्वः स्वर्वा महद्गतिः भूमेः समीपगास्तेषामल्पाभ्रान्तो विधुर्भवेत् १६ मन्दीकृतभसमाक्रान्ताः पशावो हरहूरगाः भ्रमन्ति तत्र तुंगद्वाया यांति मेरोः प्रदक्षि
णं १७ मेध्यासत्रपशोः शीघ्रपरिवर्तीयथा भवेत् तथा चंद्रस्य भांदिनैः परिवर्तो भवेदिह १८ अतोयः सर्वदेवेभ्यः पूर्वाभ्रमति निश्चयात् उपरिष्टमभा
तेर्कमधः सच्छादयेद्विधुः १९ दर्शान्ते च समेतो नस्यादर्के दूरतदनंतरं चंद्रः शीघ्रगतिः सूर्यात्किंचित्प्राकचलितो भवेत् २० गमिनां सूर्यते तत्र गमस्तृतस
मांतरे तदेवद्विगुणं ज्ञातमन्यस्मिन्दिवसे ततः २१ यावान्यावान्हि विश्लेषो जायते चन्द्रसूर्ययोः तावंतोर्ककरा श्वेदेदृश्यंपते प्रतिविंबनः २२ ततो ॰नु १२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मद्यामर्केन्द्वोः षड्राशंपतरमीक्ष्यते अतः प्रतिफलं तत्र सर्वं सूर्यस्परायः २३ ननु चेदृशेन सोमलकं यथा तुलकस्य न प्रतिबिम्बस्थितं तेजः कथं वा पतति वा
तके २४ ततयोजनविस्तेषप्रतिबिंबः कथं भवेत् महत्तरस्य सविततलेवीयस्सि निशापतेः ईदृशेमयानिर्णीयेव षड्राशिगतयोस्तयोः २५ मध्ये भूमिस्त
थाभानोः किरणावरणोऽस्ति अभावे प्रतिबिंबस्य पूर्णाया अपिदर्शनात् २६ श्रुतिस्मृतिविरोधश्च समेवं तत्रोत्तरं स्फुटम् स तेजसः स्वरूपस्येदमायाति नवीक्ष्य
ते २७ सवितस्तु नु भूयान्स्वोभवति चेदृशो हस्यपदेवतर्दंपणाकलामाग्रो विलोक्यते २८ अवशिष्टा विवेदशोरेखया संगते कथं तस्मात्वेवविधा
बिंबयथावस्थितमीक्ष्यते २९ कांस्यादिभाजने सोर्यतेजः प्रतिबिंबितं तद्देहान्तः प्रविष्टं संउत्सारयति तत्तमः ३० शरावांभसि भूमिस्थे यथार्कः प्रति
बिंबते तथैवावस्काभावाद्बृहद्प्रतिफलत्यसौ ३१ दर्पणोऽल्पतरे भूयान्भूमंतगः प्रतिबिंबते दूरेस्थितः समग्रोऽसौ निकटे दर्पणावधिः ३२ विष्णुकाष्ठा
त्पर्यंतं नीयते सोऽपि यायथा दर्पणेमुखमेतस्मिन्वीक्ष्यते च तथा तथा ३३ सहस्रषट्कसंख्याकैर्योजनैर्विस्तृतो रविः पंचभिर्भूमिगोलस्तु चंद्र
पंचशतैर्मितः ३४ महतः सूर्यबिंबस्य भूमिगोलात्समंततः प्रसृतास्सूर्यकिरणा विबितास्त्विंदुमंडले ३५ मध्ये स्थितो भूमिगोलो बिंबितः सोपलक्ष्य
ते श्यामवर्णः सकैश्चिन्मृकलंक इति वर्ण्यते ३६ आदर्शं मुखयोर्मध्ये यद्वस्त्वपरिधार्यते तद्व्यादर्शजठरे मुखेन सह दृश्यते ३७ वस्तुतः स्वभा
णकृष्टायात्फस्गयाभ्यतो विधुः नेतेन भूमिगोलस्तु सूर्योस्तु अव्यवधायकः शराभावो यदा चस्या क्रान्त्या यानविशेत्तदा ग्रहणं जायते नत्स्योऽर्हणी
यो घीतदीधितेः तेनैवोस्तेजसं तावदृहत्तेरापरिहार्यते पाथसः पानयोग्यत्वं कापि दृष्टं न तेन तत् अतः स्मृतिविरोधोयः सत्र्येवोपपादितः त
स्मादस्मिन्यप्येवं तु नैनैजसइतिस्फुटे ४१ नचेदयमभिप्रायो गीतात्राक्षम्यते कथं मृगोत्रमादि कं सर्वं प्रत्यक्षेणोपलक्ष्यते ४२ इति ग्रहणे सूर्यबिंब
करणेचन्द्रास्मयज्ञासिद्धिः सवितनात्तेन निर्दिष्टा ग्रहास्तेजःशरीरिणः देवताः पितरस्तोषापितपुत्रव्यवस्थया आनुकूल्यात्प्रातिकूल्यात्पूजयापू
जया पिव व्यवहारो वदा सिद्धः स लोके ष्वनुवर्तते १ सतु तन्मूर्तयोभिन्नाः सर्वलोकेस्वरात्मिकाः ताभिः कृतानि बिंबानि स्वोपलक्षणहेतवे
अन्यथा वाहनाकारभूषायुधपरिग्रहः स्तूयमानः कथमेते श्रूयन्ते मानवैरतः बिंबान्यचेतनान्यस्माद्भवंतीति परेजगुः चेदेवं प्राप्तमिति स्फो
लशान्यानोपपद्यते ५ सान्वयव्यतिरेकाभ्यां दृश्यते वचनैरतः पारमार्थिकरूपाणि बिंबान्येव न संशयः ६ अंतिहृत्नरान(?)तस्माच्चतुरप्सरा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१३ टीप तन्मतेनोभिभूतत्वाद्धा दृग्नादिनवीक्ष्यते ७ कस्मान्नागोरवासस्यमूर्त्तीनोकल्पनामृषा तत्तद्रूपायलापेनप्रत्यवायोपिदुष्करः ८ स्यात्तेषां षट्शका
रायुगतिरनुभवात्तत्र्यष्टर्वापरान्तशास्त्रावानेनयाम्यान्तरगतिरपरासावपात्नापमाभ्यां अर्द्धाधोयानेमेषां लघुष्टयुवपुषामुच्चनीचाद्रूपाभ्यामेताःस्या
मर्यभात्तःखगभगणगतामूर्त्तयोनेदृग्सःस्युः ९ पक्षोगतमेनेकादित्वगुणपक्षेदःकथंशक्यापाङ्क्ष्यतेयतोस्वजत्वमयवानायेतेनत्रिकियं मेवं।
कृट्टिकुलालचक्रत्वशगाःकीटोपिचक्रभ्रमाद्यत्वंवोऽन्यद्विवयथैकसमयेतद्धम्नदृस्यभ्रमः १० चेदास्ताभिन्नसूक्ष्मकालजनितोभेदोनतज्ज्ञायते
यस्माद्यनकीटचक्रविरहःप्रत्यक्षतोलक्ष्यते चेज्ञानागतिरेकयत्नजनिताप्रोक्तातदोषस्तदाशक्यापूर्वगतिःस्वपापरगतिःखेटस्यपद्धाप्नुता ११
नक्षत्राणांनभस्थराम्नगगनेपस्थानवाःसत्यमीखेटोदास्वगतस्तथापिभरणीनांगतोरूपते ज्ञातापाग्गतिस्यवेधविधिनायंत्रादिभिःप्रत्यहंप्रा
१३ यल्लिबनध्रुवोतादिनपतेःस्वयोजनानास्फुटं १२ एकाक्षोगतिलिप्तिकादिभिरसौवेद्योमनाग्यागतिस्तत्किंचक्रकलाभिरित्यमुवताःकलास्तुतयो
जनैः कक्षांवृत्तहृतिर्भवेदथचतद्यासस्परवंशोन्मितः प्रोक्तोयोजनकर्णएषवसुधाग्रभात्स्वकक्षावधिः सत्रोपर्युपरिस्थितानिविलिखेद्वृत्तानितेते।
त्यादितोयत्नाच्चक्रकलांकितेषुवरमेष्वेकलाभूयसी अल्पीयस्यथपूर्ववृत्तवलयेष्वायेतिलक्ष्याज्ञतत्ताभिः प्राग्गनतामतत्स्यगतयस्तुल्यातस्मा
योजनैः वेद्युकोलिप्तिकाभिःसदृशगतिरसावेकयालिप्तयाकिंलव्धान्येकेकलिप्ताविषयपरिणतोयोजनोष्ठयग्रहाणां १५ खेटःक्रामतियोजना
न्यजदिनेयावंतिकक्षापनातावद्योजनसंख्यकाननुनभःकक्षेतिपूर्वैर्नगुः अनुःखेचरकादिकामपिरवेःकक्षास्तनाद्दृषणंत्वन्यान्याप्रयत्नाभियं
सममतय स्तत्रोत्तरंदीयतां तेनाभियःपर्यपराशिभागलिप्ताविलिप्तादिरसोविभागः कालस्पतदृष्कगवर्षमासपत्तप्रराज्ञोघटीपलाद्यः १७ नत्रोभ
यंत्राधिचदेतरुक्तोनभःसदाप्राग्गतिरेवनान्यःपवंपरिज्ञायतेनान्यासिद्धिःसूराशिकाद्येरिहसंप्रदिष्टा नक्षत्रादिमितोग्रहःकतिदिनैस्तल्लक्षयिताग्र
तोयातीत्यत्वहर्यंत्रवेधविधिनासर्वदंभोगावधि ज्ञानात्तोदियवेदिभिर्मुखानवैरकादिखेचारिणां चक्राणांप्रतिपादितान्यजदिनेयुक्त्याचिरंत्नीवि
भिः १९ कल्पार्कवर्षैर्यदिखेचराणांस्युःकल्पचक्राणितदागताद्दैः किंस्यात्तदासेखगभ्राहिकःस्यादिवंदिनोनेतिहृतेनादिनोघः २१ पूर्वंसोरति।
यिवज्जेत्रतिघयपक्षाद्रास्तत्रसंयोजितास्ताभ्यःपोध्यतपायिशेषदिवसाःसामाग्रभूपनष्टनःसोरसंदवंतादिष्यतमहिमाःशेषाहसंयोजनेसम्ये। १३

कस्यधनर्णैतैकविषयेऽयुक्तातन्तत्प्ज्यते २२ वांड्साधनक्तं विधातमवगाः संशोधिनाप्येतदासः स्यान्मध्यमसावनोदिनगणस्तस्मात्तनाडिकाः शोध्य
तेयदितद्भवेत्स्वपुनस्तिथ्यन्तकालोद्भवो यत्रावस्फुटसावनत्वमुचितं तस्मादिदं त्यज्यते २३ लम्बेनेयादिकल्पजैः द्विनिदिनैः कल्पोद्भवाः पर्ययास्त
त्किं साधकगणोल्मिनेरितिभवेल्लकाक्रमेमध्यमः यत्रस्यात्समः पलोस्त्वितितो भूमध्यरेखापुरे तस्मात्तत्स्वपुरेनराधनजनितदेशान्तरं युज्यते २४ भूते
द्वादशराशयः समलवाः सत्यत्रवेटोभ्रमन् प्राक्कल्पे भगणान्भ्रमद्रयतियास्तेस्युर्गताः पर्ययाः भुक्तेतेन तु वर्तमानभगणेप्यस्त्रिराशिभागादिकं योतो
मध्यखगः सतत्स्यविदितास्पष्टीकृतिर्युज्यते २५ मत्पक्षकिलसौरवांद्विविवरं यत्पञ्चाद्वांशतिथ्यात्मकं तेनाग्रस्फुटमेषसंक्रमगतिस्थ्रेत्रादितो युज्यते सा
स्याद्वृद्धिरतो यतो दिनगणः संशोध्यतेवाधिकाद्यत्स्यात्सावनवाडयोस्तुविवरं चांड्तया द्वादितन् २६ मेषादिरवलु याति मध्यमरविर्यद्वासरे
सोऽवृपस्तस्माद्वर्षदिवागणे हृगणकैर्वारोल्मितिर्व्यप्यते भानोर्द्वादशराशिसंक्रमविधिस्ताराप्रवेशभ्रमतत्संयोगात्क्रुदिनाद्यशोधकृतयाभा।
नोर्यैतोसौमतः २७ साध्यस्थेदधिमासकेदिनगणोयुध्येत्तदेशयवाततस्सैकेर्गतमासकैः ससहितो यत्प्राप्तवरामैर्दिनैः युक्तः सन्दिनसंचयो स्यात्।
परघ्यानार्कोधस्फुटाञ्चवद्वाराद्वाधगणोत्रयोदशायनोमासास्तदह्नेमताः २८ दर्शान्ताद्ग्रतः प्राग्वसंतादिनभूतः संक्रमाच्चाधिशेषांतिथ्यन्ताया
वर्कोदयमद्दर्शदिनोलब्धेचशेषं सदास्यात् लभ्यस्तेकोधिमासः सभुनकर २८ दिनेसाद्धमासेद्धमगेमस्याद्देतागेरहोभित्त्वमहिनमतम्थानुपा
तेनकल्पे २९ सोकम्भाद्वेधिमासः किमिति ननुयतः सौरवांशान्तरोत्थशेषांशोरैद्दियद्वत्तयधनगयुतोस्वर्णेनाशेषतल्या वांड्नेसावनेवाऽथ
मद्दिवसमुखशेषकेतद्वयस्यांवाद्दयद्द्वियोगेसतिविषमदिशोः शोधकादिव्यवस्या ३०। मूनाभ्यामीयमानैर्दिनकरशशिनोः कालराशौ
युगाख्येचांद्रमासाग्रकेमासेभवतियदधिकं तद्दितीयेद्रुमासः शेषस्यादग्रतोपिस्फुरितिगणनायास्मोमासोत्सवाख्याम्थांद्रस्तभ्याधिकाः स्युस्तदिद्दानिग
दितास्थांद्रमासोऽधिमासः ३१ मासः संक्रान्तिशून्योधिकड्हभवतिह्यग्रिमासैः तयाख्यः संक्रान्तिभ्यायतोहि शशियुगराशिभि ४ वांकचंद्रे १९ स्वि
मासे ऊर्जान्तत्रापिमासोप्रथममुपरिचाचात्रसंसर्प्पसंज्ञस्त्वाहस्पत्याद्वयः स्यात्तद्यशतिचपरोयोधिमासोमलाख्यः ३२ ऊर्जाचैत्रितयेऽधिकार
विगतिर्यस्मात्ततोभास्वतोमासोऽल्पोविधुमासतापिक्रदाचिन्नेन्दुमासोततः संक्रान्तिद्वयसंभवोयप्रततः स्पष्टेयकार्त्तिकाद्दनाधुक्तिरिनस्यतेन

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्फुटो मासो भवेदितः ३३ दर्शान्तयुग्मं रविमासमध्ये न दाननः स्यादधिमासयुग्मं यदैकविंशत्यधिकाब्दशुद्धिस्तदाधिमासस्य हि संभवः स्यात् ३४ क्षेत्रे यदि
मासे मलमासजन्यकार्यं न कार्यं यद्दर्शो ग्यमानात् शोभनातः शुभकर्महीनो द्वौ चापरस्मिन्मलमासकर्म ३५ पञ्चाशतेरणात्त्वयमासकश्चेत्तदाधिमासो
१४ निश्चेतव्यदास्तः तदानन्दतः क्षयमासकः स्यात्स्यात्क्षयश्चैकतनाधिमास अथ स्फुटगतिवासनाभीवार्ज्जिनिजिनैर्मिता निजगदुर्दृत्तस्यतुर्यांशधा
स्य स्फुटकलामितस्य परिधे २२५०० त्रिज्यार्द्धतत्स्यभवेत् आद्यन्तवृत्तवृत्तेस्तु षण्णवतिमो ९६ भागः शराब्ध्यश्विनः २२५ साहोर्ज्यासदलप्रमितिः
खशरनयोर्वर्गान्तरात्पदं ३० कोटिः स्यात्त्रिगुणोन्मिते ध्रुवासिचेद्दोश्च कोटिस्तदा किंतत्त्वाश्विमिते नरं भवति तत्पूर्वापरज्याग्रयोः तद्धन्ता प्रथमा
त्रिमा भवति साभूयो भुजास्त्रिज्यकाकर्णः प्राग्वदिति प्रसिद्धिरिति रज्यास्वेऽस्कानां भवेत् ३० अथोत्क्रमज्या त्रिज्यकाष्टगपातिमादिभिर्वर्जिताय
दवशेषके पृथक् आद्यन्तखारखिलोत्क्रमज्यकाः स्पष्टमानयनेम तदीरितं ३१ सूक्ष्मवाखिपदानि चक्रपरिधौ तान्योजयुग्मक्रमात्त्रैजेवखचराङ्गतख
भुभुजो गम्यतत्कोटिर्भवेत् युग्मे प्रोक्तमतोऽन्यथाद्यगदिनादोर्ज्यास्वगोयागतं त्वत्र प्रागपराख्यसूत्रमिलितं कोटिस्तयोर्ध्वा थरे ५० मन्दोच्चं खगचार
तोल्पगतिमत्रेनास्पष्टेऽभ्रमत्तस्मान्नक्रवृत्तो विशोधितमिदं स्यात्तदकेन्द्रमिपं शीघ्रोच्चवक्रभुक्तिमत्त्वखचरादशेभ्रमस्फुच्चकेन्द्रेन्नास्मात्परिशो
धिते दिविचरेद्दाकेन्द्रमेतद्भवेत् ५१ खेटादेस्य फलज्यका परिमितव्यासार्द्धनिघ्ना दितेनीचोच्चाभिधवृत्तमत्र गदितेमो दवसेवागुणैः त्रिज्याया
स्तदले थभाशपरिधिश्चेत्तन्मते नर्हि किं लभ्यं वाथ फलज्यका परिमिते रेवं हृतात्त्रयोः ५२ सा त्वभ्यामनुपाततो ग्रहफलदोःकोटिनीचोत्त्ववको
टिज्यास्यफलज्यका भुजगतो गनीयकर्णो न नः तत्त्रिज्याभुजमौर्विकाभिहतदितशीघ्रफलं नऊतोः शैघ्रं वाध्यद्द खेट शीघ्रफलयोर्विश्लेषतुल्यं
स्फुटं ५३ अस्वाम्शिनुपगो ग्रहः कतिलवैर्मेषादितो यात्यसौ विज्ञानतः खलु यत्र विषयां विपिनात तद्दृम्परेश्मभवेत् तद्विश्लेषकलाः स्मृताः स्फुटगतिः
साग्रमद्धनीत्सहमाते नोकेऽग्रहवेदिमिर्गितिफलेस्वर्णं पुनः खेटवत् ५४ आकल्पनियता भयं ज्ञगतिस्तुस्यातेरेणाभिनो भूगर्भात्स्ववहानिलेऽभुजभुवा
खेटैः समयोजिता तेनैव भ्रमतो विरादिविसदानीचोच्चयाम्योत्तराख्याक्रूपपश्चात्प्राग्वक्रतादिगतिभिर्येषामसमसादभूत् ५५ अथ खेटघ्रक विचारः
पकेखेवर्रविबमवरागनेत्तोणीगतेर्लस्यते मध्यामदपीस्फुटः स्फुटशनिर्व्यातास्तदाव्यास्तया: पर्यायाः विशुनेऽथ वारिणाति देध्यादिवत्रा १५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दिमोभिन्नार्थप्रतिपादनान्नवपरोक्षूणांतरादर्शनात् सत्संहार्गविषयोग्रहोनगानिनाऽऽनं समकक्षकानेतत्कक्ष्याप्रतिवृत्तसर्ववंराचनायुक्तावुधैःका
ल्पिता कक्षामंडलनेमिमार्गादिविमर्दोऽप्यिक्षसमपयग्रहोयन्मंदप्रतिमंडलेसचवृत्तस्पष्टः स्फुटः शैघ्रगः ४९ उच्चात्कृष्टोपदोच्चेर्जतीतिदविचा
रः सत्त्वविवत्तदासाध्यकृतौविप्रकृष्टस्थुरयमयदाकृष्यतेनीचनाम्ना भूम्यासन्नोयतःस्यात्प्रतिवलयमिदंप्राक्फलच्चैवमस्मिन्नूकता
नेम्याः सकाशादनुमतिपरफलज्यान्तराकर्षितः सन् ५० शीघ्रोच्चं खचराग्रतो भ्रमतितत्स्पृष्टस्पृहृत्वं यतल्लनवेटः प्रतिलोमगोऽगातिमा
नुच्चात्क्रमाद्गच्छति यत्स्वंप्रतिमंडलस्य खचरांकमध्यगतस्पृष्टोतकक्ष्या यत्रततस्तुमध्यखचारायावत्फलतत्त्वेन् ५८ खेटोच्चविक्रांत
रवृत्तनेमिः केंद्रे सदोत्तिर्यगयस्यजीवा खेटान्महीमध्यगतेहिसूत्रकर्णः खगाधः खलुकोटिजीवा ५८ उच्चेर्यातिखगस्तदातिवलवा
नूर्वेविमुक्तेशुवशीचैर्यातियदातदासचपराहृतेभवत्रिविलः स्पादेवंप्रवदप्रभनननवास्यम्पानिजप्राग्गतिप्रत्यग्यातिततदासवक्रगति
मान्संलक्ष्यतेभूस्थितैः ५० मृदुलः स्यान्मादिनोत्थादिदृग्गानवरान्कुसलनः सोऽनृजुत्वंशीघ्रोच्चाकर्षितोग्रेभवतिवक्रगतिः स्यात्तदैवातिवा
रः सौरास्तथावार्तीनांभवतिदिनपतौपंचमस्थेऽनृजुत्वमार्गेलेषामध्यस्मिन्नवमष्टहृगतेसंभवस्तावदेषः ५१ मध्यस्तनाप्यतनखचांतरखेटा
भुक्तिरियमन्यहृस्समामध्यमास्फुटगातिस्तनोसमाप्रत्यहंगातिफलानुसारतः ५२ सूर्येंदोर्भ्रमणोपलक्षितमिदंवृत्तत्रयंकल्पितंतत्रावौनिहा
मदनीचवलयंकतात्ख्यवृत्तंततः तस्मादस्तिचमंदतुंगवलयंपंचैवभौमादितस्तत्रप्राकृचितयंदयतादितंशीघ्रोच्चनीचाहृयं निजवंचल
नेगकल्तिकायांवुधपुक्रोभ्रमतोगभस्तिभुक्त्या ग्रतएवहिदृष्टनोयतोवाः नतिहरेनरगोः सदाचनेतो ५४ मृघोदयास्तनिरूपणे साविध्यान्मद
मांनियंदिविषदोदृश्यत्वमास्तेकदाप्यस्तः सोभिहितस्तदंतरवतांव्यक्तिः स्मृतस्प्रोकमः १ तथांस्पवजनतांसवेरवनिभूर्शुर्वर्कजानांसदाप्रागस्तोदुदयोः
पराहिमगोवक्री गतिः सूर्यतः १ तस्मादस्तमयादयोपरदिशिप्रोक्तौविधोः सर्वदाप्युक्रत्वात्पृथुतांगतावपरतप्राक्ष्म्यभूयोः वृजू भूत्वास्तंवृजत
स्तनोऽनृजुतयाप्रागुक्तनोततवतो भूयोस्तंव्रजतोऽधिकफगानिताहेतवेदृज्वास्तयो २ वक्रास्युःऋजतोनिजोदयदिनादेतैरतीतैर्दिनैर्वदाकांत
२२०४ भुजेनभोऽनवहे १२८ दृष्टद्विवेदे १२० दिनैदिवाणैः ५१ शशिदिङ्ग्रे १ रथ्यऋनात्पटूपहिप्रभिः ८८ क्रांतिभिः २१ दीशो ११२

वीक्षशरे ५२ गुणाग्निशशिभि १२ ४ वेकाद्दसंख्याक्रमात् ११ केवित्पचनगाः ७५ क्रजस्यजगजुनीवस्य समेश्वरा ११ ७ भभुजादिनभः सदामर्त्यभवे
देष्योतिचारःक्रमात् ४ पर्तेखेडुमिताः शराब्धिदिवसा ४५ मासत्रिभागाः १ क्रमाद्दर्शार्द्धे १८ त्वधुनोदयास्तदिवसानुक्रमो महीनादितः ४
प्राक्त्नि षष्ठ्युदिताः क्रनादिखचराः खेगत्ते ९९ संख्यास्तथास्तप्राग्निग्रमिता: ३० क्रूरखरगुणा २७ २ भूमीघुनेत्राणि च २५१ नेत्राब्धिक्रमसंमि
ता अथक्रुन्नादस्तगताः पश्चिमेखार्का १२ भूमिश्रुतो १८ २ दा ३२ नवमिता ९ तिष्टतिनेत्राब्धयः ४२ १५ भूतेशाब्धपरंसमाख्यमपरेयाम्योत
रे चेतरेतन्मध्येतितिजननिर्निर्विरचये त्राम्पकयज्ञाशकैः वृत्तेयक्रुवनेमिर्गतिति भवरस्तः पुरःताशकेर्नेग्रदतिशानोनिरस विषयेवृत्तंसमाख्य
भवेत् १८ तस्याक्रातिलवात्तेरेणरचितवृत्तंघराग्राभिधंयत्रद्दादशराशयोस्यनमुखास्तक्रातिवृत्तंजगलग्रसदितिनेयकराग्निवलयद्वेध्यमतथो
नाडलेतन्तंसपातनिबद्धस्तत्रगुणलंतत्रोदयास्ताभिधं ९ क्रज्यावाथचरस्नकापरिणामात्स्फुटांतरे स्फुटयोः प्राचीपश्चिमपातयोस्त्रविवरेखग्रा
पमज्येक्रमात् येरंशः तितिना डुवोसयि गतस्ते दतिणतोशकाः स्यर्लवाशमितिस्तत्र्नवतिस्तेकोद्ययेः स्वलयः १९ भाग्नीमंडलतोः पम
ंडलगंत्वखेटस्याचिक्रलवैर्येस्तक्रातिलवाः खेगस्यविशिखातद्विर्विविक्रमरे याम्योदग्वलयेग्रहस्यपरमाक्रातिर्जिनाशोन्मिता २४ तन्नीवाश्वि
नवविभू १२ ८७ परिमित्यत्रिज्योन्मितोदोर्ज्यका ३४ २८ १९ कव्योद्दग्निमितं ३१ ४१ करात्रवलयव्यासार्द्धकेयकम्पकालेकास्वदितिजात
रेचरमद्दोग्रात्राख्यहत्तपरं तत्पदाकपले ८ २ द्विबाणविशिखा ५५ २ तज्ज्यात्रिजीवावशात्साधकम्पापरिणामिताथदितदकुज्याधिस्फुटेष
वः ५० ४ ५ वृत्तेयस्थापि राशयः समतथान्यस्ताः समस्ताः इमे नोक्ष्मं तितयापितस्य समयेनाप्राग्देशपितिर्यक्राद मंडलस्यवक्रुयाभित्राग्रतीति
तृणांख्यतेभ्नाग्रुदयासवः प्रथमतः साध्याग्धराभवान् ६ प्राकोरर्कमिता गुलस्यविषुवच्छायेर्के दिनार्द्धेगते छायासास्तलभासदेशस्थनरः कोटिः
श्रुतिभ्योक्रवत् स्फुस्तस्यादनुपाततोस्यविषयेतेत्राणपथ्येकांगुला तच्छायावशतश्चराणिकक्रभोनागाश्चदिक्च्ग्रशकः १० ७ १७ मार्तंडोल्प
गतिः शनैर्व्रजतियन्नद्दृढिरद्भाभवेच्छीघ्रयात्यपिकग्रुभुक्तिरय्यतस्मादिनस्याल्पता राशेर्धस्यतश्चमेषतुलयोरादेःसमत्वंतयोर्नाडीवृत्त
मयेनगच्छतिरवौयस्मात्वरासंभवः ८ सूर्याधिष्ठितराशितः समुदितायोराशिरग्रेः ग्रतोलग्नः प्राकुदितिनेविलग्नमिति तन्मस्थात्कुजेस्ता

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मिथं यथाम्भोजसमेऽंडले स्पृशति भितन्मध्यलग्नं भवेत्तस्मादस्तमयं दृष्टहरं स्वात्तलमिति प्रोचुः खगोलविदः ९ नतलवाः किल भोदयासवश्मेषुः
कालभाया ध्रुयानछेदाते च विभागगाउदयतो भानोयेत: सावना: नाभ्यो भोदयशोधनेन सदनस्ता सौत्यदीनोपुनर्नीता त्रीकरणेः नुपातवि
धिनाकुर्यीकरोतस्फुटं ९ चेद्देकदलकलामिते स्तदसवस्तन्नुक्ति लिप्ता मितेः किंतयाथ फलाप्त्यषष्टिघटिकाः स्पष्टफराश्च भवेत् तेनस्वगति
लिप्तिकायदितद्दृष्टाभिर्घटीभिस्तु किंलब्धेस्वेष्टघटीकलाः पुनरपि वैराशिकान्नूर्ववत् ११ नातत्त्वं मिहेष्टकालघटिकास्तेवं तनोला
घवात्तीयाभीष्टकलान्वितस्पतरणोस्ताकालिकत्वचरं भास्वानेवतनुर्भवेनउभयेभानुः स्वमध्याभिधं मध्याकेयतदस्पतस्त्वखगुणं।
प्रोभ्यानुपानकमाः १२ हृतान्तर्भ्यस्तशंकोरपरसरतिविशोज्ञाग्रकंपद्रनेम्यातद्वगावीप्रतीच्यो विषुवतिसवितर्ध्यनृते ग्रोनेरण जानंत
ज्ञायमन्योतरमियमुविताकोटिरग्रानुपातोलज्यातुल्यकोटिस्त्रिघृदृगुणामितावेकुतिस्तत्वपाकिं १३ लब्धनग्रातंरस्पाम्नुनरप्यतदिर्द्ये
न्निभज्याद्वयवृत्तेनच्छायाकर्णाहृते किमुसदृशगुणच्छेदनाशेः वधोघात् लब्धत्वंगुलायनन्नुयद्दवगतेकर्णाहृताग्रकासावालास्पष्टातयुं
द्वीनिवृत्तमयनेदिग्वैपरीत्यमनन्नून १४ उन्नतांशाः समहृताग्राक्रांतिनाडीशंकुस्त्वयकोणशंकुः ग्रन्योन्यासिद्धिस्त्वितरेतरस्मात्पृथक्कानुपातेनतृधी
भिरुक्ता विम्बाहूतनरास्तनावरगुणेनात्प्तातथ्यामायवेत्तानीनोस्तिदिनार्द्धशंकुरधुनामथोन्नातांशज्यया तत्स्पो भायमवेत्तनोऽजन्नुलयो।
तदैवदिनेप्रोत्थितकस्मात्सम्पगवेदत्पस्तुजगणकालतेनानंतरदीयतां १६ अहिप्राः प्रष्टच्छकेणोष्ठितदिग्भिमुखेयेशकालेदिग्शात्तेषांज्यादिगज्यका
स्यात्तिततिजउभयत: प्राक्‌प्रतीच्योर्यदंत्यासाग्रात: सौम्यगोलेसवितरीऽरूवित्सभवेदिष्टकाधाच्छायाकर्णोद्विधासावतितरानिपुरोद्रुध्यतेऽग्र
कमार्गात १७ ग्रयकार्णागेहृपत: पदमाउव्यकस्पयत्रदिधमानंतत्रभवेदिदयदंदितसङ्गिस्ततत्छके पततत्त्वमवासनेकिमथवासद्दासंनना
दिमःकर्णसोन्तरेनाद्विध्यस्तुनुगमादव्याप्तितोनापरः १८ न्यस्तहृगवलयंयदंतरकक्षावाप्नतः प्राग्लेतकस्मिंस्तदहृर्निशा एव्यवलपेलग्र
द्विध्यदृश्यते तन्मार्गेभ्रमतोरवेरपितदातत्रत्वदेशास्थितेस्तच्छायाद्वितयंप्रतिद्दयमतःस्तंत्रचसद्दासनं १९ येकोत्वधापलांशाकोनरयुतीभि
नैकदिकेनतास्तेशास्युःस्वखमध्यतः तितिजनतःखोकधुताग्रावतः तज्जीवाथदिनार्द्धशंकुरुदितोद्रज्यानंताशज्यकासार्कद्वीदि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

माईशाङ्कविप्लुताभाविम्यकात: स्मृति: ९ षष्टिघ्नयष्टलनडन्नतलवैर्भक्तं पलांघ्रे फलं यत्स्याद्दिनकोष्टत: परिलिखेत्तत्कोष्टं सव्यापुरो मध्या
१९ ह्नोन्नतभागकै: परिमित्य पक्षि भवेत्सायनाङ्गानोर्भोगपट: स्फुटोयमुदितो: स्माभिर्लघूपायत: ११ अथग्रहणविचार: भूछायापमवन्नतो
दिनमणे: षड्भान्तरेणास्थिताव्यस्तास्माथनिशाकरोप्यनुमतीप्राप्ते विवालोयदि छायायां प्रविशेत्तदाविलननेनछन्नप्रतीतिर्भवेदित्याचार्यमतं
तदवगणकानुष्टवामेक्रमाप्रते १ भूछायातमसेन्दुरम्याभिभवश्छेदथकाराङ्कवेत्तदीपाभिभवोनतेनसततुष्ष्रड्डोमयोस्माविह तेनार्कप्रतिबिंब।
जेयदि ततोनभेयत्रनैपातम: किंचार्कप्रतिबिंबतेनभिरूढान्तेष्यप्रकाश: कथं छन्नस्तत्रहस्समर्कशशिनोर्मध्येमहीमण्डलेतेनार्कप्रतिबिंब
कस्यापि शशिचन्द्रेवशेषाभवत् तस्मात्तछत्रस्वेत्यतेपुनरस्माद्वाकृष्यतेपात्रेणवानुन्नतानामुपेतिरवितस्माग्नित्विमुक्तोप्यसौ ३ अर्कमहःप्रति
बिंबाद्विषयेतयोस्तस्वश्छेद अप्रतिबिंबानास्मिन्दृश्यतामूलकिंवच ४ अथराजविचार: राजवैरानुबंधात्क्रमतिशशिरवीचन्द्रमुचेत्कस्मा।
त्पिग्रास: स्यात्समतेत्रोयदिभवतितदामासिमास्यन्यतत्र तस्मिन्नस्पशीचवस्या: कथमथगणितोदितोहृष्टदिष्टप्रदिष्टा: खग्रासासंभव: साद्यदिदिनम
णोरस्याबिंब: पृथुस्त्रेत १ अर्द्धग्रस्तेदिनेशेकिमुभवतिविधारागहृद्येतेनसम्भेन्नद्रासानल्लितास्याद्सिततनुरसौवक्त्रेहशोकवर्ण: कस्मात्वद्भान्तरस्योग्र
सतियदिपुनर्वकश्रच्छादिमूर्तिश्छेदग्रस्तोदितेस्यात्पीरिदिशितनतग्रस्यमानोस्तमर्क: २ ग्रस्तास्तेवामतोशावपरादिशिपुनर्ग्रस्तप्रवोदित: स्यात्पूर्वस्या
तिग्मरश्मिस्तदिह कथमहोमेस्फिकेयप्रसंग: वेदोक्तम्भूदास्तांग्रहणसमयकृस्तेनृसामेवभोक्ताकश्चिदद्वाद्व: प्रसादान्नहि विशशिनोग्रासहेत
वंस: ३ शास्त्रग्राहकविंबेनैमिमिलनेतत्केन्द्रयोरंतरमानेवार्द्धमथानयोस्तविवरस्याम्योत्तरस्याछर: वाणान्मानयुतेर्दलंयदधिकंग्रास: स्तता
वानभवेत्तदैकोसतिविंबयोर्यदधिकंज्ञेय: सखग्रासत: ४ बिंबान्तर्गसनावसानसमय: सन्मीलनंप्रोच्यतेखग्रासस्यतयोर्विरामसमयस्त।
स्यान्तरुन्मीलनं खस्यग्रासस्यविशुद्धिजन्मसमय: प्रोक्तो विमर्दाभिधोबिंबग्रासविमुक्तिमध्यसमय: स्पष्टास्थिति: सोच्यते ५ दृष्ट्वीगभेगदृष्टसे
ष्यनरयोर्पदृष्टिस्थ्वगतेसूर्यप्रत्यनयोर्युतिर्दिनकरेयंद्रकलास्पृले ६ स्यात्सूर्वापरमन्तरंखलुतयोस्तल्लंबनंकथ्यते यच्चाम्योत्तरमेतयोरवा।
नतिस्तत्संस्फुटाति गुजते ७ दर्शान्तेविषयात्वेक्रमान्यरमानस्पोदयस्तापिवामध्याह्नेतदभावपवगदिनोद्रकसूत्रयोरकान: वद्धार्कौसमलिप्तिकौ १९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निवसतो गर्भस्थस्य कुसुमचक्रे केतवस्तूर्यं कृतं लोकिन तस्य तरणी नीतं विधुनस्थश्रोत् ८ किं तस्मात्स्वबलं नविनोऽस्ति शशभृत्तागग्रतः पृष्ठतः पश्चात्तेनतिर्यग्नि
लवनामिरंशोऽप्यानियाम्य क्रमात् प्रोक्तं विधिभिर्लग्नतत्स्वदर्पणेरेभिः खमध्योदयाच्चग्रालग्नमेतयोर्यद्वपरेशाश्चावबहूनामतो ९ अथग्रहयुतिनि
रूपणं योगः स्यात्समलिप्तयोः खचरयोर्यान्योन्यराशाश्ययोः संग्रामस्तौमितेऽस्मिन्वमृदुदैः संग्राम उक्तो बुधैः भूमौ तत्फलसूचकः क्षितिभुजा तत्राश्र
रयोजयीयाम्यस्थस्य परानयीति न गऽक्तत्र प्रमाणं श्रुतिः १ वीराऽन्तरतो भवतुसमरे तत्माकमिति कुज्ञगावाग्नाघो भवतोऽन्तरे विजयिनो देवाश्चिरे
कादश तस्मात्तत्रवासिनो विजयिनः प्राग्नेरिह्नस्पोरिना संग्राममसमद्रदिवणो तस्मयोः खेचारिणोरबरे २ शाकेवाणरसामरेशगणिते १५ ६५
योषस्य पूर्वा ई के हादशपागाणितागतापुंतरभूहवस्यशान्याःपुरा राज्ञीनदिवसेनयोस्तुविवरंदृष्टं चतुभिर्लवैराकाशेगणिनस्य कागतिर्हतो
कोतीविदःप्रोच्यतां ३ यष्टीहेणपुतिं करोति खचरयोरन्तरं नेनैवान्तरितो भवेदिति गुरुः संसाधयेदन्तरं खेटानामिति वक्ति सूर्यगणको नाया भि
हृदीभिर्निशिस्पष्टस्तत्समयोऽवक्त्रगणितात् तच्चमित्योल्लपायोलघुः ४ श्रीवरदमूर्तिर्जयति अथ ज्योतिः शास्त्रस्याम्नायमूलत्वं दर्शयते यद्वेदो
विषयीकरोति विषयं जानाति तज्ज्योतिषं यस्मात्स्यगनुकूलमंगमुचितं लोकस्तुयत्पश्यत्य भूतस्थानमभावहृतिप्रसिद्धिमिति तारा ग्रहाणां गतिं श्रुत
त्वापरिदर्शयाम्यनुमता [illegible] चार्य [illegible] ऋतेरमपेदते तत्कृतग्रहतेभत्तारमापूर्णं संहृत्तीरस्तेन तत्र न प्राणलिततोऽर्थतारमन्वेतयसो यत्तु
द्या = दः स्मृतिसंहितास्वपठितमा [illegible] वनारंचयकः कर्तुं प्रभवेदतीव निपुणाः सर्वागमोन्मूलनं ५ तत्र श्रुतयः सशपावरपृथिवी याशुतेमां कसे
देवाय हविषा विधेम इति तथा येन द्यौरुग्रा पृथिवी च दृढा इति तथा सभूमिं पृथ्वी सर्वतस्पृत्वात्यतिष्ठद्दशाङ्गुलमिति कश्यपसंहितायां तेनेप
नागवर्यशिरसा विधृतामही गर्गोऽपि भूभारखिन्ननागेन्द्रशीर्षविभ्रमसम्भवः भूकम्पस्त्वादि तथा हनुमदुक्तिश्च पृथ्वीस्थिराभवभुजंगम
धारयैनां त्वं कूर्मराजतदिदं द्वितयं दधीथाः इत्यादि एवं सति ब्रह्मगुप्ताद्यैर्भूमेः स्थिरत्वमाकर्षकत्वं चेतिशक्तिद्वयं स्वभावसिद्धं स्वगुरुत्वात्कल्पि
तं तन्न कथमिति न विद्मः यतः स्वभावो हि ग्रन्थेषु [illegible] वह्निशिष्टं तदंशो वा दृश्यते एवं भूमेरपि शक्तिद्वयादर्शनात् किंच विशिष्टायाः भूमेः स्थिर
त्वमाकर्षकत्वं चेति शक्तिद्वयं निसर्गसिद्धं [illegible] वाच्य तत्राल्पशक्तेः पदार्थे तत्र अन्यत्र तत्र ... वनं निहन्ति प्रपतितं तामिच्छापीनं

स्य =

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नतत्स्यप्रयुक्तमतः सा यथा शास्त्रवत्प्रागमसिद्धेः किं सहस्र अथ भूमेराकारप्रमाणानि रूपिकाश्रुतिर्द्वितीयाष्टके तावत्तत्कदंबं अन्यास्मै तत्स्वभाव
८ देतिविश्वरूपेश्वरहनिसंचरेते परिक्षितोऽस्तमेऽप्यन्यागृहाकरस्थौ तु मा: योऽमुचतारथेन सहस्रशीर्षासहस्रशीर्षिरिञ्चाद्रीर्द्रिसंचनेवरुणस्यधाम अनवद्या
स्त्रिशतंयोजनान्येकैकाकृतंपरियंतिसद्यः विष्णुर्विवितिवाक्यस्य इतिपरिभ्रोस्तोकेऽहनीअहश्चअहनीअहोरात्रापरपर्यायेविरूपेबहुप्रकारे संचरते
महाख्यवथानेनवरतः परिवर्तनंकरुतः अहश्चकृष्णमहरर्जुनंचेतिश्रुतेरुभयोरप्यहःशब्दावाच्यतं अथतयोर्दिनरात्र्योः परिक्षितोः पर्यायेणाचरतोः
कदाचिद्दिनमल्परात्रिरधिकाकदाचिदन्यथापर्वतयोश्चरतांमध्येऽन्यान्यतमाराविशिष्टमेधकारूपिणीयतोगुहाकरश्चतवउवलोपःछांदसः गु
हापदार्थेगूढनकर्तीकः पृथिवीयस्यांसा सूर्योऽस्यन्नाभूत्वाधेवरात्रिरूपेणावर्त्रियतेतदेवभूदिनेसावनदिनमितिशास्त्रेप्रसिद्धंपर्वविधासति
अपेतिपराऽन्मुखंगच्छतिउपरमतीत्यर्थः तथाअन्यादिनाख्याक्रिस्पेतिआधिगत्वेनागच्छतिकेनहेतुनाउच्यतेः सूर्योदयोपलक्षकात्तुषःकालान्
रथेनस्वारोहणमार्गेणयोऽमुचयताप्रकाशयतमस्येरोत्यर्थः अनुमतेस्तात्पर्येतद्दिनरात्र्योर्द्वंतभूतौसूर्योदयास्तमयोर्धंसहसमस्तोलंकायांतसमो
भवतःततोलंकायाउत्तरतोमेरुपर्यंतंवृद्धिक्रमेणसौरवर्षमितमहोरात्रंदिनंसुराणांयत्रेयप्रत्तरमितेस्वत्रकालात्पितृणांचाद्र्मासमितं सायन्नभाष्येतत्राप्य
नंगेयसमर्तिदर्शिता उदयोयोलंकायांसोऽस्तमयःसवितुरेतिसिद्धपुरे मध्याह्नोयमकोट्यांरोमकविषयेऽर्द्धरात्रंस्यादिति एवमियंव्यवस्थातभूमेर्वर्तुलत्वप्र
त्वपवसंभवति नत्वादर्शनतलसन्निभत्वपक्षइतिआचार्येणदर्शितं अथभूरादर्शतलतो भेत्यकथवतःपुराणस्यकागतिरित्यग्रिमश्रुत्यानिवेदयति
सहस्रशीर्षेति पौराणिकेयद्भूमेःसमतलपुक्तंतद्वर्तुलस्यवर्तुलत्वःपरिधिपरिमाणस्यवपावधप्रतीयतेनसर्वत्र अतःपूर्वस्मृत्युक्ताहृर्योदयोपलक्षकाउ
षसः अयथायाहनिविंशयोजनानियावत्सहस्रशीःसहस्रशोभवंतितथाउदु अथवाक्षोहितीयदिनेपिसहस्रशपवतिस्वल्पान्तरत्वात् प्रतिभामात्रंवस्तुतः
स्वप्रयोजनंस्वर्योदयास्तमस्तीतिविश्वरूपइतिपदेनदर्शितं अथत्रिंशद्योजनानीमन्त्रोच्यते यथाभनेदागृह्मितेपरिधौशतोशपकानवतारिंश
द्योजनानिभवंतितथाकस्मिंश्चित्स्थूलपरिधौत्रिंशद्योजनानिशतांशःसमइत्यवभाति तत्रसूर्योदयांतरज्ञानार्थमुपायः तत्रभुवःसर्वेषांप्रत्यक्षतोभव
तिसत्तुलंकायांतितिजंस्तिलंकादितिनंतमेरुमलकोपलक्षितं एवंलंकामेर्वोर्दक्षिणोत्तरत्वंतयोरंतराशांतरेनवतिभागाःअथलंकातोध्रुवाभिमुखं ८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गच्छतां कुरुक्षेत्रांतरं देशोनशाकयोजनैः १२८५ रेकभागाधिको ध्रुवउपलभ्यः अथानुपातः यद्येकेनांशांतरेणानवांशोनशाकयोजनानि लभ्यंते
तर्हि नवतिमितेनांशांतरेण किमितिलब्धानियोजनानि १२५० अत्रसत्यं तिरोहितं अथसूर्यादीनां दिशांत्रिभ्रमणावस्था तत्रांतर्विसर्गशंकादीनां
ध्रुवेतिपृष्टस्पष्टायेघमुरस्य विकर्णौद्वौ विकर्णास्यस्त्रीकोणान्द्वेध्रुवेतथा । अनयोः पारीमासेवेषांग्रहर्त्तौ गण्यामाष्टकचतुष्टयस्थितेहोरात्रभ्रमणम
धिनोदयास्तंताकल्पनामात्रमुदयास्तनांतरतयासर्वमिति अथमेवभूपरिधिचतुर्थांशः अथवाल्लंकातः पूर्वपश्चिमतः अवन्ति नगराणि भुवत
र्थांशः अथवाल्लंकातः पूर्वपश्चिमतश्चत्वारि नगराणि भूचतुर्थांशांतरेण संतितेषांमिथः पंचदशघटिकांतरं अथानुपातः यद्येतावदंतरयोजनैः पंचदश
घटिकात्मकमंतरं तर्हि एकयोजनांतरेण कस्तर्हि भूमेः परिधिः ५०११ एवंतावत्पाः पृकैकाकृतपरिभ्रमणयेकैकेति प्रतिपदेशकृत्स्नमनुदिनहोमादिकं स
कर्मनिर्वहति अतएवानवद्याः अपतमाः अथोयाम्यसमयं निवेदयन्नाह दीर्घमिति दीर्घमायतं वरुणस्य प्रकाशकस्य सूर्यस्य यथामस्यानं सूर्योदयास
त्रप्रदेशसंचते संवते सूर्योदयासन्नश्चः कालोस्तीतिसूचितं अथैवेदवप्रमेयमनुसंवतेशाद्रुत्पद्यति ऋतंचसत्यंचाभीद्धात्तपसोध्यजायत ततोरात्र्यजायतत।
तः समुद्रोअर्णवः समुद्रादर्णवादधिसंवत्सरोअजायत अहोरात्राणिविदधद्विश्वस्यमिषतोवशी सूर्याचंद्रमसौधातायथापूर्वमकल्पयत् दिवंचपृथिवींचांतरि
क्षमथोस्वरिति प्रतिकल्पप्रलयसृष्ट्यादिक्रमोनुस्यूतं भवति तत्राभीद्धात्तपसः मायाशबलात्परब्रह्मणः ऋतंचसत्यंचसूक्ष्मस्थूलप्रपंचरूपमजायत अनंतरप्रथ
मतः प्रलये सूर्याभावाद्रात्रिरजायत ततप्रकाशाभावादनंतरंसृष्ट्यादिः तत्रप्रथमं सलिलमायावतोकात्संवत्सरः कालःअजायत सर्वंनिमेषाजज्ञिरेविद्युतःपुरु
षादधीतिश्रुतेः अनंतरंअहोरात्रादिकालोत्पत्तिं व्यवहारंचिकीर्षुः सूर्याचंद्रमसौ यथा पूर्वंपूर्वकल्पेनतत्रग्रहभगणादिक्रमेणयथासृष्टवान् तथैववर्तमान
कल्पेअकल्पयत् एवंसृष्ट्वाधुनातेनपक्षाद्रमेनियोजितवानित्यर्थः एवंसूर्याचंद्रनिर्माणोअहोरात्राणिविदधत् अहोरात्राणीतिबहुवचनेनप्रतिप्रदेशभिन्नभिन्ना
होरात्रव्यवस्थामकल्पयदितिसूचितं साचभूमेर्वर्तुलत्वसहचरिता अथैतदेवद्रढयन्नाह विश्वस्येति अथकिंभूतोधाताभिषतः पश्यतोविश्वस्यवशीवश
वर्तीयोयत्रसूर्यंपश्यतितंतत्रैवसूर्यंदर्शयतीत्यर्थः अनेनप्रतिप्रदेशं सूर्योदयास्तव्यवस्थाभिन्नकालएवेतिसूचितं अथसूर्योदयास्तावाकाशेसभूमिमेरुप्रदक्षि
णायाभवते अतोदिवंचपृथिवींचांतरिक्षमथोस्वरित्यपिअकल्पयदित्युक्तं एवंभूसंस्थानमानसिद्धिः अथग्रहाणां संस्थानमानागतिनिरूपिकायन्त्रशालीयत्र।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्वतो ग्रातपथेपश्चकोटे अर्वाक्‌ स्वावादित्यस्तपश्चान्नरितेयतिर्यद्दाग्रुः पश्चादिति अस्मावादित्यनत्त्वापेक्षया अर्वाक्‌त्वपतिकेनाथाश्चेत्याह यमिति यमादित्यश्चान्तरि।
१८ दैतिर्यद्दाग्रुः पवनेव्यापारयति अनयाश्चत्याह सूर्योपलक्षितानां ग्रहाणां प्रवहवायुनुरोधेन पश्चाद्गतिरुक्ता अथ तेषां पूर्वगतिरस्तीति तत्कृतनिर्णयस्याति तेनैव कोटे त
स्मादिमौ सूर्याचंद्रमसौ शश्वद्योयतौ न कश्चन पश्यति प्रत्येचोयतौ सर्वएव पश्यतीति तस्मादितिपदेन प्रथमश्रुतावर्वाग्गत्यनेन तत्त्वशाद्यथः परिभ्रमतौ सूर्याचंद्रमसौ
पश्चाद्गतिप्रवहप्रभंजनजवात्सत्यंचोयतौ पश्चाद्भ्रमंतौ सर्वएव सर्वोपि लोकः पश्यति परं तु प्राचौ तौ पूर्वगत्यागच्छंतौ कश्चन कश्चिदपि न पश्यति तस्मात्पूर्वगतिर
स्तीति सिद्धं अत्र श्रुतेर्हार्दंत सर्वेषां पूर्वपरिभ्रमतां तानतशाणं प्रवहनवेन सत्वशतया पूर्वगति अत्र प्रत्यक्षप्रनीतिसहकृतश्रुतेः प्रामाण्यं वाध्यते तथाहि आ
काशेऽश्विन्यादिनक्षत्राणां पूर्वपूर्वतः सन्निवेशः प्रत्यक्षसिद्धः एवमश्विनीस्थोग्रहः शनैर्भरणीमागतो दृश्यते नेन तस्य क्रांतिकामित्यादि पूर्वगतिः प्रत्यक्षतो दृश्यते न तथाव
पूर्वगतिरस्तीत्यन्वयव्यतिरेकसिद्धं एवमादित्यस्यैकैकनक्षत्रातिक्रमणकालः सार्द्धत्रयोदशदिनान्युपलभ्यानि तथा चंद्रपादनक्षत्रद्वयातिक्रमणकालः एकोभगण
त्सद्योगकालेदिनानि २९५ अथानुपातः यद्येकभगणदिनैरेभिर्भगणकला लभ्यंते तदैकेन किमिति सवर्णे एव भागे दत्ते लब्धैकदिने पूर्वगतिकलाः एवमेवभागप
रेगतीश्चंद्रमसोपपादितेर्द्दिरयोर्ग्रहगतीरनुपाताय मेः प्रत्यक्षत उपलभ्यते तथैव वृद्धिरवलसत्त्वं बिंबवेोपलक्षितेतनीचोच्चगतीचएवमेकसमयावच्छेदेन ग्रहस्थानेकगतिम्।
त्वभुजंगगतिवच्चोत्कं भवति श्रुतिरपि सविता पश्चात्तात्सविता पुरस्तात्सवितोत्तरात्तात्सविताधरात्तादिति एवं नीचोच्चगतिवशात्‌ वक्रमार्गे मंदशीघ्रफलोपपत्तिरध्यती
द्वियार्थद्वष्टिभिः परिकल्पिता अथ चंद्रगतस्युपपादिकां श्रुतिमपि नवोनवो भवति जायमानोऽह्नां केतुरुषसामेत्यग्रं भागं देवेभ्यो विदधात्यायन्प्रचंद्रमास्तिरते दीर्घमा
युरिति अह्नां केतुः सूर्यः उषसां प्रातःकालोपलक्षकसमयानामग्रं प्रांतप्रत्यक्षप्राप्य तदानीं जायमानोऽवनवो नवो भवति पूर्वदिने उदयापेक्षया अन्याहूत एव भवति स्फु
टगतौ नामुद्यानां च प्रत्यहं समानत्वात्‌ एकैकभागाधिकत्वेन भगणपूर्तकत्वात्‌ एवं चंद्रमाः प्राप्त प्रकर्षेणाशीघ्रगत्यात्सूर्योदयतो गच्छन्देवेभ्यो भागं विदधा
ति सहहृतिभागमित्येकवचनेनैककलात्मकतिथ्युपलक्षितं भागं विदधाति अयमर्थः प्रायन्निति पदेन सर्वेषामपेक्षया वृद्धस्य शीघ्रगतित्वाद्दीर्घकस्थितत्वा
मप्पागते एवं दर्शः सूर्येंदुसंगमस्तुकृत्वा दर्शांते सूर्यचंद्रयोस्तुल्यत्वं अनंतरं प्रतिपदं तेषूर्यात्‌ पश्चात्तिजेस्तमेति तदनंतरः कालांशांतरेशे चंद्रोदृश्यते त
तो नवोभवति प्रत्यहमेककलोपचितत्वात्‌ अंतिमासं च दृश्यमानयोरंत्याहत्याच्च एवं तद्द्वितीयमर्कैर्होरंतरमेकादशकालोपेत द्वादशभागतुल्यमुप ंतेषां कला ॥२१॥
नवो ले

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५

एतापवाविचंदृगसंतरकलानालानासुप्रागानीतारविगतिर्योऽयंचंद्रदृष्टविगतिर्भवति अनयाभगणादिकल्पनापिकल्प्युच्यते एवंद्वात्रिंशन्मासपर्यन्तंकतावृद्धिरूपदीर्घ
पूर्णमायुप्तिरेते प्राप्नोति एवंचंद्रसूर्ययोर्गतिज्ञानमधिकक्षयमासयोः सोपपत्तिकंज्ञानेनेतिनिरीयकसंहितासुमुमुत्सादर्शितं प्रसिद्धमेवाधुदिदक्षिणेनप्रपतत्येतप। पु॰
स्यातोनरेणानसमादादित्यः पूर्णमासंदक्षिणतः षड्भिर्नरेणैवयामसृष्टीनोऽसि सं ६ सर्पोमास ८ इत्यत्रायतनेनेहात्रिंशत्त्रयोदशोमासरश्ति आदित्यः दक्षिणेनार्धनायातीस
पुर्युरितिप्रसिद्धं अथदक्षिणेत्ररगतेः प्रमाणमाहतस्मादिति यतोदक्षिणेतरगमनेप्रयत्नसिद्धतस्मान्मासंदक्षिणतः षड्भिरेणयाति ततउपयामसृष्टोनरेस।
मीपतएवतसर्पः अस[illegible]क्रांतिमासः अहस्पतिर्हिसंक्रांतिमासः गृहीतोत्तीमदत्त राप्यः अथश्रुते
र्हीदेव दक्षिणयनादितः शनैः सूर्यस्यगतिर्वक्रीभवतितदासौरमासस्त्राद्दमासादल्पोभवतिसत्वरगमनात् तदादर्शावधिमासांतःपातिसंक्रांतिद्वयंभवतिअ
तोद्विसंक्रांतितात्क्षयमासोऽस्यपाक्षयःस्यात्तथोत्तरायणादितः शनैः सूर्यस्यगतिरल्पाभवतितदासौरमासोधिकानुभवतितदातदेतः पातिदर्शद्वयंभवतितदाचांद्र
मासस्यासंक्रांतितंभवतिसएकोधिमासः ससर्पारव्यः अथक्षयमासानंतरंद्वितीयोधिमासोभवतीत्यतआह त्रिंशत्त्रयोदशोमासरश्ति द्वहुवर्षपकोन्यूनएकोधि
कश्चैतत्रयोदशोमासोनुभूयतेद्वितीयाधिमासोपिसूर्यस्याल्पगतित्वमेवनिदानमित्यर्थः तदुक्तं असंक्रांतिमासोधिमासःस्फुटःस्याद्विसंक्रांतिमासःक्षयाख्यःकदा।
चित् क्षयःकार्तिकादित्रयेनान्यतःस्यात्तदावर्षमध्येऽधिमासद्वयंचेति अथज्योतिःशास्त्रपुराणयोर्विरोधपरिहारोनिरूप्यते श्रुतिवदपिपुराणविस्तुतिःस्यात्सर्वं।
२४ भवतिवरमनेनज्योतिषस्यानुसंतं अपरिकृतमथावेज्योतिषव्यासवाल्मीकिःपरिहर्तिविरोधंन्यूनमाचार्यैःसूर्यः तथाद्वात्रयपयिश्रुतिरपि सयथार्द्रैधाग्नेरभ्याहि
तस्यपृथग्धूमाविनिश्चरंत्येवंवाअरेस्यमहतोभूतस्यनिःश्वसितमेतद्यदृग्वेदोयजुर्वेदःसामवेदोऽथर्वांगिरसइतिहासःपुराणंविद्याउपनिषदःश्लोकाःसूत्राण्य
नुव्याख्यानानिव्याख्यानान्यस्यैवैतानिसर्वाणिनिःश्वसितानीति तथाचवेदविरोधवत्पुराणाविरोधोपिनश्रेयस्करइतिनिश्चितं एवमप्रमाणप्रभेदेब्राह्मदिन
मनुयुगाद्युगाचीनांप्रमाणानामैक्यमेव तदुक्तंविष्णुपुराणे यस्मिन्कृष्णोदिवंयातस्तस्मिन्नेवतदाहनि प्रतिपन्नंकलियुगंतस्यसंख्यांनिबोधमे त्रीणिलक्षाणिव
र्षाणांद्विजमानुषसंख्यया षष्टिश्चैवसहस्राणिभविष्यत्येषवैकलिः शतानितानिदिव्यानिसप्तपंचचसंख्यया निःशेषेचततस्तस्मिन्भविष्यतिकृतंपुनः ३६००००
संध्यासंध्यांशयोगम्म ७२००० योगेनातेकलियुगप्रमाणं ४३२००० एवंसप्तपंचसंख्यादिव्यानिद्वादशशतानि १२०० एतानिषष्टिशतत्रयगुणा

वै॰

तानिमानुघाणीत्यर्थः तथाभीकपर्वणि भगवद्वचनमपि सहस्रयुगपर्यंतमहर्यद्ब्रह्मणोविदुः रात्रिंयुगसहस्रांतांतेहोरात्रविदोजनाइति अथभूपरिधिप्रमाणेतदाकारे
१९ चविप्रपत्तिः विष्णुपुराणे पंचाशत्कोटिविस्तीर्णा भूरादर्शतलोपमेति तन्नोच्यते निर्दिष्टःकोटिशब्दोऽत्रनियतविषये किंतुलौकिकानांकोटिदशपात संख्यावयिष्वनत
यायोजननानाशतेपि भूमेर्भूयःप्रमाणसकलतत्त्वभूतानीविततवायुगादावग्रप्रत्यंत्रिनस्यापचयइतिविडःसन्तुराणामभूनि शेणमदेःसहस्रशिरःशापतिवराख्येयुगेऽग्रो सरजा
ग्रेणपेग्रांशुदृत्वाननथममपिगतान्त्वन्नकानुसदर्शी मासेनिद्वावसानेयवनपदहतः सोप्रंततस्यपूर्वमासीत्सामर्थ्यमीऽस्यदशरथनृपतेजीविततायुनाद्दुं तउके
भागवतेम्युवूऊदनागरावसरेरल्छेसोनगृहीतोगतहृदेनेत्वाउनंदन; तेपरिकम्यसन्नम्यनिस्थाकामगुहाम्बुवात् सर्वीरात्तन्नकान्मर्यान्पश्यन्वीरुद्दनसतीन् मनाक।
लियुगंप्राप्तजगामदिशमुत्तरां अथाकारविप्रतिपत्तौतु गोलाकारेसमंतपरिधिस्थितलवेदेपुराणकारस्तुस्पष्टमेवपुराणेषुउदितमवनेरेवभूगोलनाम आदर्शाका
रतावेत्किमिहनदीस्विलग्रामवर्षाश्रितानांलोभनापुनरसोमहागिरिरुदितोऽत्रैवविसेगोपुराणे श्रीमद्भागवतेतुमुखमध्यत्रैलोक्यदर्शनावसरे स्मातत्रददृशेविश्वंजगत्
स्थास्नुचखंदिशः साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलंसवाय्वग्नीडनारकांमिति विष्णुपुराणेत सर्वेषामेवद्वीपवर्षाणांमेरुरुत्तरतःस्थितइति किंच वृत्ताकारेणावेष्टभ्रमितिरियमभितःसा
वभूगोलगर्भादिष्टातुल्यांतरेणास्फुटमपितुनचादर्शोविवाकृतिर्वे ननुभूमेर्गोलकाकारत्वेसमंततःस्थितानांलोकानामूर्ध्वपादाधःशिरस्कानामधःपतनेसंभाव्येत त
त्रोच्यते येयेयत्रस्थिताःस्युःसकलतनुभृतोनादितद्वासनाभिस्ते स्वाभेममन्यमानाः क्षितितलमनिशंतेनचाधःपतंति यावत्रपूर्ध्वपादेनपततिसहसाकीटकोऽधःशिरस्कोऽ
यस्ताराधाररकाष्ठेसचखलमन्तेनयहृदत्रापितद्वत् यत्ताराकृष्यमातुस्तनमनुपिकस्तन्यमुत्सन्नमात्रोवालःकेनोपदिष्टःपिबतिविलपतिस्तद्धरेणदिनःसन् श्रो
कस्कोरेकवड्वारद्द्वद्हितनुभृतोमायया मुख्यमानाःसर्वेयावन्निजात्मदेहमिवनिभृतदेहदेहंनिभजंते अथसमुद्रद्वीपसंख्या भामध्यतारवार्द्दिष्टयुमध्ये पृथिवीमध्यसंस्थं पु
राणोपक्रान्तसर्वाणिवानंस्थितिरपिपुरतःस्वाउपायोरणीवान्तो ग्रन्थाद्यावत्त्रयोपिप्रथममपिगतंद्विद्वीनिन्नमाणनंभोधिद्वीपसंस्थामपिनिगदितवान्सत्यवमात्तनू
नः क्षीराब्धेःक्षीरवार्द्धिलवणुरिहवट्नेस्माद्दध्यब्धिरस्तत्तस्मादन्यस्यचेत्रवन्नलपिरेतोल्पमहन्मयाणोवापि स्वादूदः सर्वेतोसस्मिन्जगति यदुपतीणभावस्यपन्नस्तस्मा
द्वद्विद्विनिन्नौ दृष्टुरथजलपिद्वीपसस्यापुराणे भूमेःकेउकदूपनापरिणितोभूगोलमध्यश्रितः तांगभोधिरतोयतोजलनिधिद्वीपाःपुराणोदिताः स्वादूदावधितःसमीपतु
र्यद्वीपप्रमाणान्यमूत्यस्माद्विद्विगुणापिकान्यभिमतंप्रायःपुराणेस्वत विष्णुपुराणे स्वादूदकस्यपुरतोहृश्यतेलोकसंस्थितिः द्विगुणाकांचनीभूमिःसर्वजंतुविवर्जिता॥ १९

३

पंचाशत्कोटिविस्तारा सेयमुर्वी महामुने सहैवांडकटाहेन सद्वीपाब्धिमहीधरा सेयं धात्रा विधात्रा च सर्वभूतगणा मैत्रेय जगतामपि विस्तारः पुष्करस्थितः पृथिव्या
भवते मया सप्ततिस्तत्सहस्राणि द्विजोच्छ्रायोऽपि कथ्यते दशसाहस्रमेकैकं पातालं मुनिसत्तमाः तेषु दानवदैतेयपन्नगाश्च शतसंघशः निवसंति महा
भागा नातयस्थम हामुने दिवार्करश्मयो यत्र प्रभां तन्वंति नातपम् आह्लादकारिणः शुभ्राः मणयो यत्र सुप्रभाः नागाभरणभूयिष्ठाः पातालं यो न तत्र मी थ्र
पुष्पदकलाक्रमस्त् शन्यंते यावदिंदोः समुद्गम गदितः खेटकलाक्रमस्तेष सामध्ये विवस्वानितिन द्विकथितं तत्र मारात्पुराणो यत्नं दात्रवेदं वं विपुलत्व
तितया ऽवस्थितिः विचरणं प्रत्यहं राशिभोगादितर खचरवत्समतायाम स वा कारात् ऊर्ध्वनक्षत्रकक्षासकलदिविसंभूभृमालोकेन नभो नाकिं तव
चंद्रोर्ध्वभगलपतिरतः सन्निधानेन तस्य प्रकेकर्तं मुनीनां स्थितिरेपि च शतं वत्सराणां निरुक्तालिमाः मन्यहमन्त्रावितिर्चानिगदिता भागा तिर्यास वा सुर्योपंस्त
यैः प्रष्ठा घटीनां प्रतिदिनमुदयन्नपतेत्याभिरिदुर्विषं १८ भ्रामितस्तु घटुप्रमितमनन्नमतीशोतपर्वानंरस्यात् पश्चाद्दर्शावसाने दिनकरशशिनोरेकरा
शौस्थितिः स्याद्दैवस्राप ऽस्थितत्व भगणगतिरतः पूर्वगत्या पुराणो यन्मेषादौ तुलादौ विषुवमिह निशा चास्य योऽत्तल्पता यो त्रिंशनाडीमितं तत्र वतिलवमि
तोनूनमन्ना नपाद्यः खेटानां पूर्वगत्या भगणगतिरियं पूर्वपूर्वं च तस्याभानां वेदोप्विनी स्योत्प्रजतिच भरणी प्रत्ययोऽस्ती हयस्मात् विस्मृतराणो भूमेर्योजनलेत तु
सो रमैत्रेय मंडले लक्षा दिवाकरस्यापि मंडलेषु स्थिताः स्थितं शर्मीशातसहस्रे तयोजनानां निशाकरात् नक्षत्रमंडलं कृत्स्नमुपरिष्टात्प्रकाशते द्विलक्षे चोत्तरे
तस्मिन्बुधो नक्षत्रमंडलात् तावत्प्रमाणभागे तु बुधस्याप्युशना स्थितः अंगारकोऽपि शुक्रस्य तत्प्रमाणो व्यवस्थितः सप्तर्षिमंडलं तस्माल्लक्षमेकं द्विजोत्तम
न्तविम्मगृसहस्राणां शनाहृर्ध्वव्यवस्थितिः मेढीभूतः समस्तस्य ज्योतिश्चक्रस्य वै ध्रुवः सेयं भ्रमनन्नामयति चंद्रादित्यादिकान्ग्रहान् ७९ ७ अथ गृहक।
ताक्रमस्याभिप्रायः पुराणो नैव प्रकटीकृतः मेषादौ वा तुलादौ वा मैत्रेय विषुवः स्थितः तदा तुल्यमहोरात्रं करोति तिमिरापहः दशपंचमुहूर्तं चैतदेतदुभय
स्मृते प्रथमे कृत्तिकाभागे यदा भास्वांस्तदा शशी विशाखायाश्चतुर्थेंऽशे मुने तिष्ठत्यसंशयं विशाखायां तृतीयं भागं यदा सूर्यस्तु शतं तीयकं तदा चंद्रं विजानीया
त्कृत्तिकाशिरसि स्थितं मूले सुमारवक्रममनलज्योतिः परंज्योतिर्यायद्विलो पदमिलव्यामिरमते यस्माद्ध्येयं ध्रुवः आकल्पग्रहताराकादिसकलं
स्वप्रभावाद्भ्रामयन्नस्थावस्थानवशाद्विधायगणिनं शास्त्रं चिरं वर्तते प्रकटं शतवत्सरं नियमतस्तिष्टंतिसप्तर्षयस्ते भवत्कृपवदह्मप्रभंजनमवशाद्ड

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ॐ
सिद्धांत
सार २०

श्री यमानात्रयं यातिशाद्विः जशक्तितोवस्तकलाः प्रवत्तमेवंस्तति स्याव्रदिग्द्वयगत्वे तेकसमयेतारा ग्रहा राममपि विस्मृताले तेतपारिदिते कालेमघासाम्स नहि
जानमाः तदाप्रवृत्तस्तकलिर्द्वादशाब्दशतात्मकः यदेवभगवान् विष्णोरंशो यातोद्विजोत्तमः वसुदेवकुलोद्भूतस्तदैवाग्रागतः कलिः गतेसनातनस्यांते विष्णो
रंशभुवोदिव तत्यानसानुनोरानर्थमपुत्रोयुधिष्ठिरः विपरीतानिदृष्ट्वाचनिमित्तानिसपांडवः यातेकृत्स्नेचकाराथसोभिषेकंपरिक्षितः प्रयास्यंतियदाचैतेपूर्वा
षाढांमहर्षयः तदाप्रभृत्येषकलिःप्रायोवृद्धिंगमिष्यति पर्वर्तमानेशालिवाहनशाके १५००द्वस्तेसमर्थयस्तिष्ठति ग्रतपकासि .... शतवर्षंतिष्ठंतीति
तांते प्रत्यक्षमष्टोत्तिमाः सप्तर्षीणांपूर्वगतिरेवच ग्रहाणामपिएकैकभगणावस्थानंपूर्वगस्येवतत्याचसप्तविंशतिशते २७०० भगणःपरिदृश्यते इति
पुराणासंमतेसंख्यास्थानानिवाचाष्टादशशुणितान्येवमष्टादशांतेब्रह्मादौ तावन्मन्वंतरयुगचरणाहूर्तमासादिसर्वं पर्वसौरादिमानान्यपिसकलमिदंस
मरगानंतुल्यमापिलादादिपश्चात्यतितमपियियायोजनीयंसुधीभिः विष्णुपुराणे मैत्रेय उ० परार्द्धसंख्याभगवन्ममाचक्ष्वयथार्थतः द्विगुणीकृतयोर्ज्ञेयः
प्राकृतःप्रतिसंचरः पराशरः स्थानात्स्थानंदशगुणमेकस्माद्गण्यतेद्विज ततोष्टादशमेस्थानेपरार्द्धमभिधीयते परार्द्धंद्विगुणंयत्तुप्राकृतस्सलयोद्विज ति
मेषोमानुषोयोसौमात्रामात्रप्रमाणतः तैःपंचदशभिःकाष्ठात्रिंशत्काष्ठाकलास्मृता नाडिकाचप्रमाणेनकलादशचपंचच नाडिकाभ्यांसहाभ्यांमुहूर्तो
द्विजसत्तम अहोरात्रंमुहूर्तास्तुत्रिंशन्मासस्तैर्यथा मासैर्द्वादशभिर्वर्षमहोरात्रंतुतद्दिवि त्रिभिर्वर्षशतैर्वर्षंषष्ट्याचैवासुरद्विषां तैस्तुद्वादशसाहस्रै
श्चतुर्युगमुदाहृतं चतुर्युगसहस्रंतुकथ्यतेब्रह्मणोदिनं सकलागमननवमतर्द्भमहागुते तदेतेचैवविज्ञेयो ब्राह्मोनैमित्तिकोलयः आम्नायानां।
चतुर्णांविरचितमुचितंयेनभाष्यंतथान्यत् ग्रन्थजातंसर्वागमेषुप्रथितममिनवंवाङ्मयंयस्यभूरि साङ्गानंदप्रसन्नंहृदयमविरतंयस्यदेवज्ञवंशे वेदव्यासस्य
हार्दं विशदयितुमभूत्तूनमाचार्यसूर्यः ॥ इतिश्रीमद्देवज्ञपंडितसूर्यविरचितेसिद्धांतसंहितासारसमुच्चयेज्योतिःशास्त्रप्रकाराविरोधपरिहारोनामाध्या
यः १० ॥ ॐश्रीशाके १५७४ संवत् १९०५ ॐशुभमस्तुसर्वजगताम् ॥ ॐसमाप्तोयंसिद्धांतसंहितासारसमुच्चये ॥ संपूर्णम् ॥
वे० गुरु वासुदेवार्थ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri